

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**METODIČKI IZAZOVI U NASTAVI ISLAMSKE
VJERONAUKA**

(završni magistarski rad)

Mentor: doc.dr. Sandra Bjelan-Guska

Student: Alem Dedić

Sarajevo, 2021. godine

SADRŽAJ

UVOD	4
Operacionalizacija temeljnih pojmova	5
I. TEORIJSKI DIO	8
1. Historijski tok razvoja vjeronauke.....	9
2. Vjeronauka u Bosni i Hercegovini	11
3. Zakonska regulativa vjeronauke	12
4. Status vjeronauke kao nastavnog predmeta.....	14
5. Nastavni plan i program	15
6. Interkulturalni odgoj i obrazovanje u nastavi islamske vjeronauke	19
7. Metodika nastave islamske vjeronauke	21
8. Cilj i zadaci metodike islamske vjeronauke	21
9. Principi u nastavi islamske vjeronauke	22
10. Oblici rada	25
11. Metode nastavnog rada.....	27
11.1. Verbalne metode.....	29
11.2. Vizuelne metode.....	29
11.3. Prakseološka metoda	30
12. Međupredmetna korelacija	30
13. Ocjenjivanje.....	31
II. METODOLOŠKI DIO	33
1. Predmet istraživanja	34
2. Cilj istraživanja.....	35
3. Zadaci istraživanja.....	35
4. Istraživačka pitanja.....	35
5. Metode istraživanja	35
6. Tehnike istraživanja.....	36
7. Instrumenti istraživanja	37
8. Uzorak	38
III. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA	41
1. Analiza podataka dobijenih anketnim upitnikom za učenike	42
2. Analiza podataka dobijenih anketnim upitnikom za nastavnike	51
3. Analiza i diskusija rezultata dobijenih intervjuom	67
ZAKLJUČAK	72

LITERATURA	74
PRILOZI.....	77

UVOD

Vraćanje odnosno uvođenje islamske vjeronauke u osnovne i srednje škole Bosne i Hercegovine započelo je nakon demokratskih promjena 1992. godine, prvo kao fakultativan predmet, a zatim kao izborno-obavezujući. Godinu dana prije, 1991. godine islamska vjeronauka je eksperimentalno uvedena u dvije sarajevske osnovne škole. U skoro tri decenije od kako je islamska vjeronauka ponovo uvedena u obrazovni proces, suočavala se sa mnogobrojnim izazovima od nastavnog plana i programa, školovanja kadra do problema izazvanih decentralizacijom obrazovanja.

Pravo na vjerski odgoj i obrazovanje zagarantovano je i regulisano državnim zakonima: Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini te Zakonom o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini, entitetskim i kantonalnim zakonima o osnovnom i srednjem odgoju i obrazovanju. Islamska vjeronauka se po mnogo čemu razlikuje od drugih predmeta, u velikoj mjeri je u nadležnosti Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, postoji jedinstveni nastavni plan i program kao i udžbenici.

Vjerski odgoj zastupljen je u mnogim demokratski uređenim zemljama svijeta, u nekima je ono konfesionalno, u nekim nekonfesionalno, a status predmeta je različito uređen, od obaveznog, izborno-obavezujućeg do izbornog. U Bosni i Hercegovini, ono je konfesionalne prirode, a zastupljen je pod nazivom vjeronauka ili vjeronauk.

Procenat učenika koji pohađaju islamsku vjeronauku u osnovnim i srednjim školama govori o njenoj stabilnosti. Kada je u pitanju osnovna škola 1999. godine procenat pohađanja islamske vjeronauke u Bosni i Hercegovini bio je 94,44%, 2009. godine iznosio je 95,65%, a 2019. godine 95,59%. Kada je u pitanju srednja škola, procenat pohađanja 1999. godine je bio 50,90 %, 2009. godine 79,68%, a 2019. godine je iznosio 87,37%. Podaci su za potrebe izrade ovog rada ustupljeni iz Uprave za obrazovanje i nauku Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

Nastavnici se svakodnevno susreću sa metodičkim izazovima u svom radu. Možemo slobodno kazati da su ti izazovi u nastavi islamske vjeronauke još više izraženi. Naglasak se sve više stavlja na obrazovni dio, a manje na odgojni. Upravo je u tome najveći izazov za nastavnike vjeronauke. Kako pozitivno odgovoriti na izazove savremenog društva i dileme sa kojima se učenici susreću, koje metode koristiti u procesu nastave, kako vrednovati učenička postignuća, kako što više dati doprinos u odgoju i obrazovanju učenika neka su pitanja sa kojima se nastavnici stalno susreću, pa se u tim izazovima nalazi i motivacija za realizaciju ove teme magistarskog rada.

Operacionalizacija temeljnih pojmova

Odgoj

„Premda je teško postići jedinstvenost oko definicije odgoja, postoji suglasnost da je odgoj specifično ljudska aktivnost u kojoj čovjek postaje čovjekom, odnosno cjelokupni proces razvoja čovjeka kao ljudskog bića“ (Bognar, 2015:10). Odgoj je, prema Bognaru (2015) utemeljen u vrijednostima koje predstavljaju ciljeve, ideale, odnosno krajnje svrhe ljudskih nastojanja.

Kao i Bognar i Bratanić (1993) smatra da je odgoj kao veoma složeni fenomen nemoguće svesti na jednu definiciju. Ona govori o tri aspekta odgoja: društveno-generacijskom, individualnom i interakcijsko-komunikacijskom aspektu.

Vukasović (Bognar, 2015) govori o odgoju kao procesu izgradnje i oblikovanja ličnosti i karaktera. On smatra kako je za odgoj bitna njegova namjera ili intencionalnost. „Za razliku od životinja koje se za svoju mladunčad brinu instinktivno, ljudi svjesno i planski organiziraju svoje odgojno djelovanje. Glavni smisao odgoja leži pak u prenošenju prethodnih iskustava čovječanstva – tekovina kulture i civilizacije – na nove naraštaje, koji nastavljaju djela svojih predaka“ (Bognar, 2015:19).

Obrazovanje

Vukasović (Bognar, 2015) ističe da je obrazovanje „proces usvajanja znanja, umijeća i navika, što je osnova za izgrađivanje znanstvenog pogleda na svijet, za povezivanje znanja s praktičnom profesionalnom djelatnošću i za izgrađivanje sposobnosti za samoobrazovanje“ (Bognar, 2015:20).

Prema Hrvatskoj enciklopediji obrazovanje, u užem smislu se odnosi na stjecanje znanja i razvijanje sposobnosti. „Obrazovanje je sastavni dio odgoja i pedagoškoga djelovanja koje se izravno povezuje s intelektualnim odgojem. Ono se temelji na učenju te se zbog toga ne odnosi samo na stjecanje znanja već i na savladavanje učenja, tj. 'učenje učenja'. To je organizirani pedagoški proces stjecanja znanja i razvijanja spoznaje. Društveno se organizira u zakonom utemeljenim obrazovnim ustanovama koje ostvaruju planove i programe obrazovanja“ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44619>).

Nastava

Prema Čatiću (2003) nastava je odgojno-obrazovni proces koji se izvodi planski i sistematski. „Upoređujući definisanje pojma 'nastava' na osnovu definicija didaktičara druge polovice dvadesetog vijeka, kao i njihovih shvatanja možemo doći do zaključka da je nastava naučno zasnovan i sistematski organizovan institucionalni, odgojno-obrazovni rad namjenjen učenicima, tj. polaznicima“ (Čatić, 2003:109).

Prema Hrvatskoj enciklopediji nastava je „temeljni dio školskog rada u kojem se planski i organizirano provodi odgoj i obrazovanje učenika prema propisanome nastavnom planu i nastavnome programu. Nastavu određuju tri glavna čimbenika (tzv. didaktički trokut): nastavni sadržaji, učenik i nastavnik. Nastavnim sadržajima određuje se program odgoja i obrazovanja. Učenici sustavno proučavaju nastavne sadržaje, uz pomoć nastavnika i samostalnim učenjem, stječu znanja (materijalno, kognitivno gledište nastave), razvijaju sposobnosti (formalno, funkcionalno gledište nastave), razvijaju zanimanje, potrebe, oblikuju stavove (odgojno gledište nastave)“ (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=43051>).

Nastava islamske vjeronauke

Nastava islamske vjeronauke izvodi se u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini. Status islamske vjeronauke kao predmeta je izborno-obavezujući, odnosno kada ga roditelji odnosno učenici izaberu, on postaje obavezan do kraja osnovnoškolskog odnosno srednješkolskog obrazovanja.

Metodika

Metodika dolazi od grčke riječi *methodos* što znači smišljen, planski postupak za postizanje nekog cilja na nekom praktičnom ili teorijskom području (Idrizović, Jesenković i Knor, 1990).

U Pedagoškom leksikonu metodika je određena kao nauka o nastavnim metodama, dok je u Enciklopedijskom rječniku pedagogije metodika određena kao jedna od pedagoških nauka koja proučava zakonitosti nastave pojedinog nastavnog predmeta (Čatić i Pehlić, 2004).

Prema Vukasoviću metodika je utemeljena u pedagogiji, ona je u naučnoj usmjerenosti, po predmetu istraživanja, po namjeni i funkciji, po karakteru i zadacima, po nastanku i razvoju izrazito pedagoška nauka, grana ili disciplina u razgranatom sistemu pedagoške nauke koja proučava i unapređuje vaspitno obrazovni proces u nastavi odgovarajućeg nastavnog predmeta ili šireg vaspitnog područja (Simić, 2015).

Ćatić i Pehlić (2014) je definišu kao pedagojsku disciplinu koja proučava zakonitosti odgojno-obrazovnog procesa u nastavi određenog predmeta ili šireg nastavnog područja, dok Pranjić (1997) kaže da ona označava primjenu neke metode ili različitih metoda na području naučnog istraživanja, ali i radi poboljšanja određene prakse.

Branković, Mandić analizirajući veliki broj definicija metodika definišu metodiku kao „posebnu naučnu pedagošku disciplinu koja proučava zakonitosti procesa poučavanja, učenja, samoučenja i stvaralaštva u okviru nastavnih predmeta, nastavnih sistema ili savremenih pedagoških procesa – učenje, vaspitanje, obrazovanje“ (Simić, 2015:7).

Metodika islamske vjeronauke

„Metodika islamske vjeronauke je znanost koja proučava zakonitosti odgoja i obrazovanja u području odgoja i obrazovanja u vjeri“ (Ćatić i Pehlić, 2004:31). Predmet metodike islamske vjeronauke, prema Ćatiću i Pehliću (2004) čine nastava, vannastavni i vanškolski organizacijski oblici rada. „To znači da su predmetom proučavanja obuhvaćeni svi organizacijski oblici rada, kao i njihova interpretacija s obzirom na rast i pol, te tip odgojno-obrazovne djelatnosti“ (Ćatić i Pehlić, 2004:31).

Cilj metodike islamske vjeronauke kao znanstvene discipline jeste da prati i proučava zakonitosti i kategorije odgojno-obrazovnog rada u islamskom vjerskom odgojno-obrazovnom području, a njen cilj kao nastavne discipline jeste osposobiti studente, buduće nastavnike samostalnom izvođenju svih programa i organizacijskih oblika rada u vjerskom odgojno-obrazovnom području (Ćatić i Pehlić, 2004).

I. TEORIJSKI DIO

1. Historijski tok razvoja vjeronauke

Vjersko obrazovanje u školama na ovim prostorima seže do Osmanske države. Zakonom o školstvu 1869. godine tadašnje Osmanske države osnovane su ruždije, niže srednje stručne škole u čiji nastavni plan i program je, zvanično uvrštena i vjeronauka. Do tada se vjerski odgoj i obrazovanje sticao u mektebima, džamijama, muallimhanama i medresama.

Obično su se uz džamije gradili i mektebi, tada muslimanska osnovna škola, a nastavu je izvodio muallim koji je najčešće bio i imam džamije. Pored arapskog pisma i Kur'ana u mektebima su se izučavali i fikh (islamsko pravo, obredoslovlje), ahlak (ponašanje) te akaid (vjerovanje) (Ćurić, 1983). Kasumović (1999) navodi da su osim mekteba, kao osnovne škole, postojale i muallimhane (učiteljev dom, kuća učitelja). Bile su koncipirane na principu internata, u kojem su polaznici imali osiguranu hranu, odjeću, stan i obrazovanje. Od XVI stoljeća, u nedostatku medresa one su koristile kao niže srednje škole. Prvu sarajevsku muallimhanu uvakufio je sandžak-beg Ajjas 1477. godine. On je za potrebe muallimhane zavještao svoj hamam, donju kuću, sve dućane koje je imao u Sarajevu i Visokom (Velagić, 2019). Medrese su bile srednje i više vjerske škole koje su skoro po pravilu bile internatskog tipa. U njima su učenici, pored vjerskih izučavali i svjetovne predmete kao što je geometrija, logika, retorika.

„U drugoj polovini XIX vijeka Osmanska država je započela reformu postojećeg školstva, s ciljem uvođenja svjetovne naobrazbe. Godine 1864., Topal Osman-paša je osnovao prvu svjetovnu školu - ruždiju. Uz islamsku vjeronauku i orijentalne jezike u ruždijama se učila istorija, zemljopis, geometrija, te ponegdje, francuski jezik“ (Duranović, 2009:120).

Austro-Ugarska osvajanjem Bosne i Hercegovine osniva čitavu mrežu narodnih škola po uzoru na austrijske. Vjeronauka se izvodi dva puta sedmično, uz obavezno prisustvo učenika. Vjeronauka svoje postojanje nastavlja i za vrijeme Kraljevine Jugoslavije, a bila je regulisana Zakonom o narodnim školama iz 1929. godine. Prema članu 43. Zakona o narodnim školama iz 1929. godine, koji je izmijenjen i dopunjen 1933. godine, stoji: „Vjerska je nastava u osnovnoj školi obavezna. Islamsku vjeronauku predaju nadležni džematski imami ili po odobrenju Ulema-medžlisa njihovi pomoćnici. Njih predlaže Ulema-medžlis, Banskim upravama radi imenovanja ili razrešenja“ (Duranović, 2009)

Duranović navodi da je po nastavnom planu i programu kojeg je Ministarstvo prosvjete objavilo 1926. godine, (do tada se radilo po planu i programu iz doba Austro-Ugarske) vjeronauka (Nauka o vjeri i moralu) bila na prvom mjestu. I u ovom periodu nastava vjeronauke se u

osnovnim školama izvodila sa po dva časa sedmično, iako je prvobitno bilo predviđeno da se u prvom i drugom razredu realizuje po jedan čas, Ministarstvo prosvjete je naknadno donijelo odluku da i u ovim razredima vjeronauka bude zastupljena po dva časa sedmično.

Sve do 1945. vjeronauka je bila obavezan predmet u školama. U februaru 1945. godine Povjerenstvo za prosvjetu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije izdalo je naredbu prema kojoj se vjeronauka može podučavati u školama, ali samo kao fakultativni predmet.

Odlukom Ministarstva prosvjete Bosne i Hercegovine broj: 11282 od 27.12.1945. godine (Delić, 1986) propisan je novi nastavni plan i program u kome je predviđeno gradivo za osnovne škole u BiH. Prema tom nastavnom planu i programu predmet „Vjerska nastava“ stavljen je na posljednje, deseto mjesto a izvodi se jednom sedmično. U napomeni je stajalo „Vjerska nastava je neobavezan predmet. Program izrađuje vjerska, a odobrava ga prosvjetna vlast“ (Delić, 1986:80).

U periodu nakon Drugog svjetskog rata vlasti kreću u ukidanje vjeronauke u svim republikama, te tako i u BiH. Već za narednu školsku 1946/47. godinu Ministarstvo prosvjete BiH usvojilo je izmjene i dopune Nastavnog plana i programa u kojem nije bilo predmeta „Vjerska nastava“. Iako je Ustavom iz 1946. godine striktno propisano da je vjera odvojena od države te nastavnim planom i programom ukinuta vjeronauka ona se još uvijek izvodi u pojedinim školama. Vlasti su, uprkos traženju rijetko odobravale izvođenje vjeronauke.

Vremenski period	Redni broj predmeta	Naziv predmeta
1463. – 1869.	*	*Različiti oblici vjerskog podučavanja – halka, prelazak knjige, učenje napamet, učenje o vjeri u mektebu
1869.	1.	Ruždije
1880. – 1924.	1.	Vjeronauka
1925. – 1933.	1.	Nauka o vjeri i moralu
1934. – 1940.	1.	Nauka o vjeri sa moralnim podukama
1941. – 1944.	1.	Vjeronauk
1945/46. (1952.)	10.	Vjerska nastava
1946. (1952.) – 1992.	*	*Predmet izbačen iz škola
1992/93. – 2021.	15.	Islamska vjeronauka

Tabela 1: Vjeronauka od Osmanske države do danas

„Kakav su učinak imale poduzete mjere potvrđuju i podatci autora 'Elaborata o prosvjetnim prilikama u FNRJ', prema kojima se do 1949. godine vjeronauk pohađao samo u 45 bosanskohercegovačkih osnovnih škola (od mogućih 1400), dok su istovremeno od srednjih škola vjersku pouku imale samo medresa u Sarajevu i franjevačka gimnazija u Visokom. Drugim riječima vjeronauk je pohađalo samo 10.418 učenika među kojima su prednjačili katolici (5354 učenika), zatim muslimani (3646) i pravoslavni (1468 učenika). S obzirom na navedene podatke autor elaborata s pravom zaključuje kako u BiH 'verska nastava ne predstavlja ozbiljan problem', ali ipak naglašava kako unatoč zabilježenom padu broja učenika koji odlaze u crkvu u nekim tradicionalno vjerskim hercegovačkim mjestima (Široki Brijeg, Ljubuški, Livno) nisu 'iskorenjena verska ubjeđenja', pa stoga preporuča ustrajnost u borbi 'za iskorenjivanje tih ubjeđenja i raznih drugih oblika mistike“ (Beus, 2016:280).

Vjeronauka je 1952. godine i službeno zabranjena u školama (Beus, 2016).

2. Vjeronauka u Bosni i Hercegovini

Vjeronauka se u obrazovni sistem Bosne i Hercegovine, ali i skoro sve republike bivše Jugoslavije, počinje vraćati početkom devedesetih godina prošlog stoljeća.

Tokom posljednja dva desetljeća bh. društvo radikalno je promijenilo svoj stav prema religiji. Dio novog konsenzusa bilo je uvođenje konfesionalne vjeronauke u državne škole (Alibašić, 2009). Vjeronauka je u obrazovne sisteme Bosne i Hercegovine uvedena već 1992. godine.

„Na inicijativu prof. dr. Nihada Hasića, ministra za obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu organizovan sastanak sa najvišim predstavnicima vjerskih zajednica u BiH o uvođenju vjerske pouke u osnovne i srednje škole u BiH. Sastanku su prisustvovali: Salih Čolaković, predsjednik Mešihata Islamske vjerske zajednice, Vinko Puljić, nadbiskup vrhbosanski, Vasilije Kačevenda, epsikop Tuzlansko-zvorničke eparhije, Petar Anđelović, provincijal Bosne Srebrene, Ivica Čerešnjak, predsjednik Jevrejske općine i Zvonko Petrović, direktor Republičkog pedagoškog zavoda“ (Karaga-Muslija, 2018, prema Preporod, 1991). Od tada načinjene su značajne izmjene u donošenju novih nastavnih planova i programa, mijenjani su i udžbenici, ali i sam status nastavnika vjeronauke. „Na samom početku vraćanja vjeronauke u školski sistem ista je bila fakultativne prirode i u nekim kantonima je ulazila u prosjek ocjena i u nekim nije, vjeroučitelje je plaćala vjerska zajednica, a ne država, vjerska zajednica je određivala i postavljala vjeroučitelje. Kako se to pokazalo lošim u praksi, izvršene su mnoge korekcije u pogledu vjeronauke“ (Jabučar, 2000:5).

Već od 1994. godine, izmjenom NPP-a vjeronauka je uvedena u sve škole kao fakultativni odnosno izborno-obavezujući predmet. Dopunom o vjeronauci (broj 03/610-3966/96 od 26.8.1996.) država je 1996. godine preuzela na sebe obavezu plaćanja nastavnika i profesora vjeronauke. Ovom dopunom i izmjenom vjeroučitelje više ne bira vjerska zajednica, nego škola, on je obavezan za prisustvuje sjednicama odjeljskog i nastavničkog vijeća, da bude dežurni, razrednik, ukratno ima sva prava i obaveze kao i svaki drugi zaposlenik škole (Jabučar, 2000).

3. Zakonska regulativa vjeronauke

Vjeronauka je regulisana zakonskim propisima i ugovorima, od onih kantonalnih, državnih pa do međunarodnih.

Država Bosna i Hercegovina je potpisala ugovor, koji ima status međunarodnog i iznad je domaćeg zakona, sa Svetom stolicom. *Temeljni ugovor između Svete stolice i Bosne i Hercegovine* tretira katoličku vjeronauku, ali ga spominjemo zbog važnosti, sličnosti i konfesionalnog modela.

U ime države BiH potpisao ga je tadašnji član Predsjedništva Ivo Miro Jović, a u ime Svete stolice Alessandro D'Errico. Ovaj Ugovor Predsjedništvo BiH je jednoglasno usvojilo i ratificiralo 20. augusta 2007. godine, a svečana ceremonija razmjene ratifikacijskih ugovora održana je u Vatikanu 25. oktobra 2007. godine između državnog sekretara Vatikana kardinala Tersicia Bertonea i predsjedavajućeg člana Predsjedništva BiH Željka Komšića (<http://www.sv-franjo-capljina.com/?p=437>).

Ovim ugovorom (katolički) vjeronauk je regulisan članom 16. Tačka 1. člana 16. glasi:

„Bosna i Hercegovina u svjetlu načela o slobodi vjere, priznaje temeljno pravo roditelja na vjerski odgoj djece te u sklopu školskoga plana i programa i, u skladu sa voljom roditelja i skrbnika, nastavu katoličkoga vjeronauka u svim osnovnim i srednjim školama i predškolskim ustanovama, kao obaveznoga školskog predmeta za sve koji ga izaberu, pod istim uvjetima za sve druge obavezne predmete“ (<http://www.kuvn.org/upload/file/Temeljni%20ugovor.pdf>).

Ostale tačke člana 16. govore o tome da će školske vlasti omogućiti učenicima slobodan izbor vjeronauka. Predmet mogu predavati samo kvalificirani vjeroučitelji, a oni, vjeroučitelji su ravnopravni članovi nastavničkih vijeća. Isto tako, članom 16. se propisuje da programe i sadržaje, udžbenike i didaktički materijal odobrava Biskupska konferencija Bosne i

Hercegovine, a da će se način realizacije nastave urediti posebnim ugovorom nadležnih vlasti Bosne i Hercegovine i Biskupske konferencije.

Državni zakon koji reguliše pitanje vjeronauke i njeno izvođenje u javnim školama jeste *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini* kojeg je donijela Parlamentarna skupština BiH na sjednici Predstavničkog doma 27. juna 2003. godine i na sjednici Doma naroda 30. juna 2003. godine. U članu 9. ovog zakona stoji:

„Škola će unapređivati i štiti vjerske slobode, toleranciju i kulturu dijaloga. Imajući na umu različitost ubjeđenja/vjerovanja u BiH, učenici će pohađati časove vjeronauke samo ako su u skladu sa njihovim ubjeđenjem ili ubjeđenjima njihovih roditelja. Škola ne može preduzimati bilo kakve mjere i aktivnosti kojima bi se ograničavala sloboda izražavanja sopstvenih i upoznavanja drugih i drugačijih vjerskih uvjerenja. Učenici koji ne žele pohađati vjeronauku neće ni na koji način biti dovedeni u nepovoljan položaj u odnosu na druge učenike“ (Službene novine BiH, br. 18/03).

Sljedeći zakon koji reguliše pitanje vjeronauke jeste *Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini*. Parlamentarna skupština BiH usvojila je ovaj zakon na 28. sjednici Predstavničkog doma održanoj 22. januara 2004. i na sjednici Doma naroda održanoj 28. januara 2004 godine. Konkretno član 4. ovog zakona (Službene novine BiH, br. 5/04) reguliše pitanje vjeronauke u BiH. Tačka 1. člana 4. glasi: „Svako ima pravo na slobodu vjere i uvjerenja, uključujući slobodu javnog ispovijedanja, odnosno neispovijedanja vjere. Isto tako, svako ima pravo prihvatiti ili promjeniti vjeru, kao i slobodu – bilo sam ili u zajednici sa drugima, javno ili privatno – da na bilo koji način očituje svoja vjerska osjećanja i uvjerenja obavljanjem obreda, izvršavanjem i pridržavanjem vjerskih propisa, držanjem do običaja i drugih vjerskih aktivnosti. Svako ima pravo na vjersku pouku, koju će vršiti samo osobe koje na tu službu imenuje službeno tijelo ili predstavnik njegove crkve ili vjerske zajednice, kako u vjerskim ustanovama tako u javnim i privatnim predškolskim ustanovama i osnovnim školama i višim nivoima obrazovanja što će se regulisati posebnim propisima“.

S obzirom da je obrazovanje nadležnost bosanskohercegovačkog entiteta RS, odnosno kantona u Federaciji BiH ovi nivoi vlasti su u svojim zakonima o osnovnom i srednjem obrazovanju regulisali pitanje nastave vjeronauke po uzoru na dva državna. Kao primjer uzet ćemo *Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Tuzlanskog kantona* (Službene novine Tuzlanskog kantona, br. 9/2015). U članu 11, tačke 2,3 i 4 stoji da će učenici, imajući u vidu različitost i slobodu vjerskih ubjeđenja u Bosni i Hercegovini, a u skladu s svojim uvjerenjem i uvjerenjem svojih roditelja,

pohađati časove vjeronauke. Dalje se kaže da škola ne može poduzimati mjere i aktivnosti kojima bi se ograničavala sloboda izražavanja sopstvenih i upoznavanja drugih i drugačijih vjerskih uvjerenja, a da učenici koji ne žele pohađati vjeronauku neće ni na koji način biti dovedeni u nepovoljan položaj u odnosu na druge učenike. Skoro identične članove ćemo naći i u ostalim kantonalnim zakonima o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju.

4. Status vjeronauke kao nastavnog predmeta

Iako je Islamska zajednica u BiH nadležna za donošenje nastavnog plana i programa za islamsku vjeronauku (ministarstva obrazovanja na nižim administrativnim jedinicama ga verificiraju), školovanje kadra i izdavanje saglasnosti za rad, ipak je islamska vjeronauka kao nastavni predmet regulisana pri nadležnim organima na entitetskom odnosno kantonalnom nivou. Islamska vjeronauka je izborno-obavezujući predmet što znači da, kada ga učenik odnosno roditelj izabere on postaje obavezan. Ocjena iz islamske vjeronauke ulazi u prosjek ocjena. Udžbenike izrađuje i izdaje Islamska zajednica u BiH, kao i već spomenute nastavne planove i programe, a verificuje ih nadležno ministarstvo obrazovanja.

Što se tiče broja časova on varira od kantona do kantona. U Unsko-sanskom i Zeničko-dobojskom kantonu vjeronauka je zastupljena u svim razredima osnovne i srednje škole sa po dva časa sedmično, osim u prvom razredu osnovne škole gdje je jedan čas sedmično.

Tuzlanski kanton je stvari uredio na sljedeći način: u prvoj trijadi osnovnog školovanja islamska vjeronauka se izučava sa po jedan čas sedmično, u drugoj trijadi po dva časa sedmično i zadnja trijada po jedan čas sedmično. U srednjim školama, isto tako, se izučava islamska vjeronauka, i to po jedan čas sedmično u svim razredima, s tim da se u trećem i četvrom razredu izučava od školske 2020/2021. godine.

Sa dva časa sedmično u svim razredima osnovne škole, osim prvog i devetog razreda gdje je jedan čas i jednom sedmično u svim razredima srednje škole islamska vjeronauka je zastupljena u Bosansko-podrinjskom kantonu.

Na isti način, dva časa u svim razredima osnovne škole i jedan čas u svim razredima srednje škole nastava islamske vjeronauke je zastupljena u sljedećim kantonima: Srednjo-bosanskom, Hercegovačko-neretvanskom, Zapadnohercegovačkom, Posavskom i Kantonu 10.

U Kantonu Sarajevo je nešto drugačija situacija od gore nabrojanih. U svim razredima osnovne i svim razredima srednje škole vjeronauka je zastupljena sa po jedan čas sedmično.

U Brčko Distriktu u prvom razredu osnovne škole nema vjeronauke, u drugom i trećem je jedan čas sedmično, a u ostalim razredima dva časa. Kada je u pitanju srednja škola u svim razredima je jedan čas.

U bh. entitetu Republika Srpska nastava vjeronauke se u osnovnoj školi izvodi sa po jedan čas sedmično, osim u prvom razredu. Od 2018. godine u srednjim školama nastava vjeronauke u RS-u je uvedena 2018. godine u svim razredima sa po jedan čas sedmično.

Administrativne jedinice	Osnovna škola									Srednja škola			
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	I	II	III	IV
Unsko-sanski kanton	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Posavski kanton	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Tuzlanski kanton	1	1	1	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1
Zeničko-dobojski kanton	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Bosansko-podrinjski kanton	1	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1
Srednjobosanski kanton	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Hercegovačko-neretvanski kanton	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Zapadnohercegovački kanton	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Kanton Sarajevo	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kanton 10	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Brčko Distrikt	/	1	1	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Entitet Republika Srpska	/	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Tabela 2. Fond časova vjeronauke u Bosni i Hercegovini

5. Nastavni plan i program

Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini 2019. godine usvojio je novi, peti po redu nastavni plan i program islamske vjeronauke. Na početku svakog razreda naveden je cilj nastavnog predmeta, zadaci, nastavni sadržaji te očekivani rezultati odnosno ishodi učenja.

U prvom razredu cilj nastavnog predmeta je pružiti početna saznanja o vjeri, na primjeren način, kako bi učenik stekao osnovne predodžbe o vjeri, njenim principima i vrijednostima te vrlinama lijepog ophođenja i ispravnog suočavanja s problemima u njihovom životnom okruženju.

Nastavne teme koje se obrađuju su: „Moja vjera“, „Moja škola“, „Džamija“, „Islam i higijena“, „Najljepša knjiga“, „Moja porodica“, „Ramazan i bajrami“, „Muhammed, a.s.“, „Islam i priroda“ i „Moje ponašanje“. U prvom razredu učenik bi trebao znati definisati osnovne pojmove iz svakodnevnog života muslimana, identificirati pravilno ponašanje u školi, objašnjavati odnos prema porodici, prijateljima, prepoznavati prihvatljiva ponašanja za zaštitu okoliša, razlikovati dobro od lošeg...

Cilj islamske vjeronauke u drugom razredu je proširiti početna saznanja o vjeri, a nastavne teme su: „Radost ponovnog susreta“, „Iskreno prijateljstvo“, „Islam je naša vjera“, „Priroda je Božiji dar“, „Naš poslanik Muhammed, a.s.“, „Sveobuhvatna je Allahova milost“, „Obraćanje Allahu, dž.š.“, „Mubarek dani“, „Odnos prema čovjeku“ i „Volim biljke i životinje“. Neki od ishoda učenja su da učenik opisuje islam kao vjeru i osnovne odrednice vjere, uočava i opisuje promjene u prirodi kao Božiji dar, upoznaje se sa životom Muhammeda, a.s., u dječaćkom dobu i prepoznaje njegove lijepe osobine, nabraja i objašnjava Božije blagodati, opisuje i primjenjuje islamski odnos prema biljkama i životinjama, navodi i primjenjuje dužnosti prema porodici, rodbini, komšijama...

Učenik u trećem razredu produbljuje saznanja o vjeri u odnosu na prethodno godišće s fokusom na vjerovanje u Jednog Boga, Božije poslanike, lijepo ponašanje, umijeće komuniciranja u cilju ispravnog suočavanja s problemima u njihovom životnom okruženju. „Vjerujem u Jednog Boga“, „Put do Allahove milosti“, „Božiji poslanici prije Muhammeda, a.s.“, „Učim kur'anske dove“, „Ponovo s Muhammedom, a.s.“, „Islamski se ponašam“, „Putovanje kroz Bosnu i Hercegovinu“, nastavne su teme u trećem razredu, a učenik, između ostalog, navodi i objašnjava islamske i imanske šarte, pokazuje osjećaj za lijepim ponašanjem, usvaja osnovne informacije o Božijim poslanicima, prepoznaje značaj čistoće, urednosti i zdrave ishrane, primjenjuje lijepo ponašanje u kući, odnosu prema drugima i prirodi.

Cilj nastavnog predmeta u četvrtom razredu jeste produbljivanje saznanja o vjeri praćenjem kontinuiteta prisustva postojećih tema, te uvođenjem novih o Allahovim poslanicima, raznolikosti svijeta, efikasnom planiranju vremena i islamskom bontonu s ciljem pomaganja učeniku za ulazak u period puberteta i razvijanja identitetskog samopoimanja. Nastavne teme koje su predviđene u četvrtom razredu su: „Savršenstvo Allahovog stvaranja“, „Učim iz Allahove objave“, „Vjerujemo u poslanike prije Muhammeda, a.s.“, „Iz života posljednjeg Božijeg poslanika“, „Biti aktivan član zajednice“, „Želim da naučim klanjati“, „Bosna i Hercegovina je moja domovina“, „Raznolikosti svijeta“, „Put do Allahove milosti“ i „Islamski bonton“. Učenik organizira vrijeme na principima islamskih vrijednosti, analizira i interpretira

kazivanje o Muhammedu, a.s., navodi i opisuje aktivan život u zajednici i primjenjuje ga, navodi obilježja šireg zavičaja i domovine, analizira ulogu pojedinca u očuvanju prirode i kulturne baštine u zavičaju i domovini, izgrađuje pozitivan odnos prema ljudima bez obzira na jezik, rasu, boju kože itd.

Produbljivanje saznanja o vjeri praćenjem kontinuiteta prisustva postojećih tema, te razvijanje socijalne vještine koje će pomagati učeniku u periodu puberteta i razvijanju identitetskog samopoimanja da gradi odnose, podnosi i rješava interpersonalne konflikte, kao i da se na konstruktivan način nosi sa svojim osjećanjima, cilj je islamske vjeronauke u petom razredu. „Socijalne vještine“, „Božiji poslanici“, „Iz života Muhammeda, a.s.“, „Objave su milost ljudima“, „Moj vjerski odgoj“, „Namaz i planiranje vremena“, „U susret radostima ramazana“ i „Različitosti u mom komšiluku“ su nastavne teme u ovom razredu. Neki od ishoda učenja su da učenik navodi svoje dužnosti i izvršava ih tačno u vremenski predviđenom okviru, navodi velike Božije objave i njihovo zajedničko porijeklo i poruke, opisuje radosti ramazana, razvija individualne i kulturne različitosti, te ljude vrednuje na osnovu onoga što jesu, a ne kako izgledaju ili u što vjeruju.

Jedan od ciljeva islamske vjeronauke u šestom razredu jeste razvijanje i jačanje identiteta kroz identifikaciju učenika s islamskim uzorima iz povijesti s fokusom na sistem islamskih vrijednosti. „Iz života Božijeg miljenika“, „Vrijednosti zajedničkog života“, „Vjera u životu čovjeka“, „Moja obraćanje Bogu“, „Uzori čovječanstvu“, „Iz hidžretskog kalendara“ nastavne su teme u šestom razredu. Očekivani rezultati su, između ostalih da učenik prepozna svoje potrebe i težnje, te razvija pozitivan stav prema životu, uočava da se učenjem i radom dosežu ciljevi u životu, objašnjava vrijednosti zajedničkog života, objašnjava značaj vjere u životu čovjeka, pokazuje toleranciju prema drugačijim načinima ispoljavanja vjere, drugačijim kulturama, običajima i tradicijama, razumije snagu povjerenja, strpljivosti, istrajnosti i odgovornosti.

Islamska vjeronauka u sedmom razredu produbljuje saznanja o vjeri kontinuiranim proširivanjem postojećih tema i uvođenjem novih o duhovnom i tjelesnom razvoju čovjeka i života u zajednici s ciljem pomaganja učeniku u razvijanju socijalnih vještina, izgradnji religiozno-moralne dimenzije identiteta, te pronalasku novih uzora i modela koji se nalaze u idealno zamišljenom okviru njihovog vlastitog ostvarenja. Nastavne teme koje će pomoći u ostvarenju cilja jesu: „Idemo ka uspjehu“, „Gdje sam i ko sam“, „Život u zajednici“, „Naučimo od Poslanika, a.s.“, „Iz ljubavi prema Bogu“, „Poslanici i moj život“, „Moć govora“ te „Islam kao nova svjetska kultura“. Učenik utvrđuje da je u ljudskoj prirodi težnja ka uspjehu koji se

postiže učenjem i radom, definira čovjeka kao biće duha i tijela, objašnjava svrhu i ulogu islamskih dužnosti u životu vjernika, identificira govor kao blagodat Božiju i analizira pozitivne i negativne posljedice ljudskog govora, navodi elemente islamske kulture itd.

Produbljivanje saznanja o vjeri i uvođenje novih o svom duhovnom i tjelesnom razvoju, smislu ličnog i zajedničkog života, pitanja spolnosti, a sve s ciljem daljnjeg formiranja identiteta, doživljaja vjere u svakodnevnom životu konstantno razvijajući ljubav prema Bogu, ciljevi su islamske vjeronauke u osmom razredu. Učenici će biti upoznati sa sljedećim nastavnim temama: „U svjetlu Božijeg određenja“, „Potrebe moje duše“, „Učim od drugih“, „Vlastito preispitivanje“, „Kako urediti život“, „Moralnost u životu“, „Zajednica muslimana“, „Mubarek dani i noći“ i „Iz života Muhammeda, a.s.“. Učenik u osmom razredu opisuje slobodnu volju i Božije određenje, navodi vlastite sposobnosti i analizira načine ostvarenja životnog cilja i uspjeha, opisuje značaj čitanja i razumijevanja poruka Kur'ana iz prijevoda na bosanski jezik, pokazuje pozitivan stav, nadu i pogled prema životu, opisuje izazove u odrastanju, objašnjava značaj mubarek dana i noći, pokazuje svakodnevnu predanost etičkoj praksi islama i afirmativno djeluje na vršnjake...

Cilj islamske vjeronauke u devetom razredu jeste adekvatno odgovoriti mladima na pitanja: ko su i kuda će dalje, šta planiraju biti u budućnosti, o spolnosti i dvostrukim moralnim normama, kako nadići grupni pritisak vršnjaka, kako razviti samoosjećanje, samopoštovanje, samopouzdanje, sposobnost donošenja odluka, oblikovanja identiteta i individualiteta u susretu sa drugima u multikulturalnom kontekstu, a sve s ciljem doživljaja vjere u svakodnevnom životu uz konstantan razvoj ljubavi prema Bogu. Nastavne teme u završnom, devetom razredu su: „U okrilju dove“, „Izaberi svoj put“, „Naša domovina i identitet“, „Iz života Muhammeda, a.s.“, „Savršeno Božije stvorenje“, „Potraga za srećom“, „Izbor iz hidžretskog kalendara“ i „Islamska kultura u Bosni i Hercegovini“. Učenik je u stanju da analizira snagu dove u prevazilaženju životnih izazova, prepoznaje poroke duhana, alkohola, kocke, bluda, prostitucije i argumentuje njihove štetne posljedice, izdvaja i koristi pouke iz života Božijih poslanika, opisuje religioznost među mladima i primjenjuje vlastitu vjeru, analizira kulturu stanovanja, odijevanja i ishrane u islamu, podržava ekološku svijest itd.

Učenik će steći i nadograditi jezičko-komunikacijske kompetencije na maternjem jeziku, matematičku pismenost, kompetencije u nauci i tehnologiji, informatičku pismenost, tjelesno-zdravstvenu, socijalnu i građansku, kreativno-produktivnu kompetenciju te kulturnu svijest i kulturno izražavanje.

6. Interkulturalni odgoj i obrazovanje u nastavi islamske vjeronauke

Prema Bećiroviću (2013) interkulturalni odgoj i obrazovanje podrazumijeva odgoj za empatiju, odgoj za solidarnost, odgoj za priznanje i poštovanje različitosti, poštovanje drugačijih stilova života kao lično i društveno bogatstvo te odgoj protiv etnocentrizma, nacionalizma, rasizma i drugih faktora diskriminacije.

Religijski i nacionalni pluralizam Bosne i Hercegovine i Evrope jedan je od razloga za jačanje interkulturalnog obrazovanja. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini prepoznaje ovaj važan segment obrazovanja. U članu tri ovog zakona stoji da su ciljevi obrazovanja „promocija poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, i priprema svake osobe za život u društvu koje poštuje principe demokratije i vladavine zakona; razvijanje svijesti o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini, vlastitom kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji, na način primjeren civilizacijskim tekovinama, upoznavajući i uvažavajući druge i drugačije, poštujući različitosti i njegujući međusobno razumijevanje, toleranciju i solidarnost među svim ljudima, narodima i zajednicama u Bosni i Hercegovini i svijetu“ (Zakon preuzet sa web stranice Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke).

„Da bi učenici, odnosno generacije koje dolaze, bile osposobljene za kvalitetan suživot, neophodno je putem obrazovanja kod učenika razvijati interkulturalne kompetencije. Uzimajući u obzir povjerenje koje religije uživaju od strane građana, stručnjaci smatraju da je neophodno u religijsko obrazovanje uključiti interkulturalne elemente koji bi kod učenika razvijali interkulturalnu osjetljivost“ (Bećirović, 2013:68).

Prema Okvirnom nastavnom planu i programu islamske vjeronauke iz 2019. godine stoji da je zadatak predmeta „afirmirati pozitivne međuljudske vrijednosti, suživot, toleranciju i saradnju“. Zatim, „razvijati svijest o povezanosti tradicionalnog i modernog, duhovnog i materijalnog, etničkog i multikulturalnog u Bosni i Hercegovini i evropskom ambijentu. Unapređivati svijest o značaju temeljnih postulata interkulturalnog odgoja i ljudskog dostojanstva i slobode“.

Nastavnim planom i programom za prvi i drugi razred jedan od zadataka islamske vjeronauke jeste „afirmisati učenika na primjenu i poštivanje pozitivnih međuljudskih odnosa primjerenih ovom školskom uzrastu“, kao i „razvijati poštivanje drugog i drugačijeg“.

Nastavnim planom i programom za treći razred osnovne škole predviđeno je uvesti učenika u temeljne postulate interkulturalnog odgoja, ali i razvijati osjećaj pripadnosti BiH – zemlji bogatstva i različitosti u evropskom ambijentu.

Unapređivati svijest o značaju temeljnih postulata interkulturalnog odgoja, ali i razvijati svijest o povezanosti etničkog i multikulturalnog u BiH i evropskom ambijentu zadatak je nastavnog plana i programa za četvrti razred osnovne škole.

Pored svega navedenog, nastavnim planom i programom za peti razred osnovne škole zadatak je unaprijediti svijest učenika o ljudskom dostojanstvu i slobodi, ali i upoznati učenike sa blagdanima u kršćanstvu, judaizmu i ostalim uvjerenjima.

Uvažavati druge i drugačije, razvijati interpersonalnu komunikaciju i graditi kvalitetne i sigurne odnose prožete ljubavlju, solidarnošću, tolerancijom i dijalogom sa svim ljudima, posebno sa drugima i drugačijima, uvažavati individualne razlike, ali i upoznati učenike sa molitvenim prostorom i molitvama u kršćanstvu, judaizmu i ostalim uvjerenjima zadaci su islamske vjeronauke u šestom razredu.

U sedmom razredu, između ostalog, učenicima treba ukazati na ljepotu i bogatstvo različitosti, te analizirati važnost zajedništva i solidarnosti, dok je u osmom razredu neophodno, pored svoje uvažavati kulturu i identitet drugih i drugačijih.

U devetom razredu učenik treba imati razvijenu pozitivnu sliku o sebi, društvu i svijetu. Učenici u srednjoj školi identificiraju dijalog kao obilježje islama te objašnjavaju kako ispravno i pozitivno graditi odnose prema drugim i drugačijim, podstiče na razumijevanje, prijateljstvo, dijalog, toleranciju i saradnju sa drugima i drugačijim.

Prema nastavnom planu i programu opći cilj islamske vjeronauke jeste usvojiti relevantna znanja o svojoj vjeri i razviti pozitivan odnos prema istoj, te potaknuti učenika da živi u duhu islama shodno svojim mogućnostima kao aktivni sudionik zajednice i društva. Neki od zadataka predmeta jesu uvesti učenika u temelje islamskog učenja na način primjeren uzrastu, upoznati učenika sa vrijednostima islama u svakodnevnom životu, afirmirati pozitivne međuljudske vrijednosti, suživot, toleranciju i saradnju, razvijati kulturne, radne, zdravstvene i higijenske navike uz naglašavanje vjerskog poticaja za njihovo njegovanje, odgajati u duhu patriotizma i potrebe za zajedničkim životom na historijskim, kulturnim i vjerskim odrednicama Bosne i Hercegovine, razvijati svijest o povezanosti tradicionalnog i modernog, duhovnog i materijalnog, etničkog i multikulturalnog u Bosni i Hercegovini i evropskom ambijentu, unapređivati svijest o značaju temeljnih postulata interkulturalnog odgoja i ljudskog dostojanstva i slobode itd. Nastavni planovi i programi za sve razrede osnovne i srednje škole utemeljeni su na ishodima učenja.

7. Metodika nastave islamske vjeronauke

Opće je poznato da svaki predmet ima svoju metodiku, bez obzira na to što sve metodike imaju mnogo zajedničkih pitanja koja tretiraju. Metodika, kao pedagoška disciplina proučava odgoj i obrazovanje jednog određenog nastavnog predmeta (Ćatić, 2004).

„Po svemu sudeći, a na temelju do sada istraženoga i objavljenoga, glavni je ili, možda bolje rečeno, jedini predmet nastavne metodike nastava kao vrlo sofisticirana djelatnost koja se odvija kroz odgojno-obrazovnu strukturu, pri čemu se poseban naglasak stavlja na vještine, modelirane i izvođene na osnovi teorijskih spoznaja o nastavi koje sama kreira ili ih još uvijek barem dijelom posuđuje iz jednoga od koncepata didaktike“ (Pranjić, 2011:130).

Ćatić, Pehlić (2004) metodiku nastave islamske vjeronauke definiraju kao znanost koja proučava zakonitosti odgoja i obrazovanja u području odgoja i obrazovanja u vjeri. Budući da se ciljevi i zadaci ovog odgojno-obrazovnog područja ne ostvaruju samo nastavom nego i putem drugih organizacijskih oblika rada, predmet metodike islamske vjeronauke čine nastava, vannastavni i vanškolski organizacijski oblici nastave. To, praktički, znači da su predmetom proučavanja obuhvaćeni svi organizacijski oblici rada, kao i njihova interpretacija s obzirom na uzrast i pol, te tip odgojno-obrazovne djelatnosti (Ćatić i Pehlić, 2004). Pranjić (1997) ističe da je metodika vjeronaučne nastave integrativni dio nastave školskog vjeronauka, pa stoga ni u kojem slučaju ne smije biti minimizirana, stoga joj valja posvetiti dužnu pažnju. Dakle, slično drugim nastavnim predmetima i metodika nastave islamske vjeronauke obuhvata principe, metode u izvođenju nastave, ali specifičnost vjeronauke je u njenom oslanjanju na vannastavne i vanškolske aktivnosti u procesu obrazovanja učenika iz perspektive ovog predmeta.

8. Cilj i zadaci metodike islamske vjeronauke

Prema Pranjiću (1997) metodika vjeronaučne nastave je područje koji objektom svog razmišljanja smatra što, zašto, čemu, kako posredovati u sklopu vjeronauke teološke spoznaje i sadržaje ljudima određene dobi da bi se postigli unaprijed zadani ciljevi. Cilj metodike islamske vjeronauke, ističu Ćatić, Pehlić (2004), jeste da prati i proučava zakonitosti i kategorije odgojno-obrazovnog rada u islamskom vjerskom odgojno-obrazovnom području.

„Iz cilja metodike nastave islamske vjeronauke proizilazi i njen zadatak, koji se sastoji od stručno-metodičkog osposobljavanja za kritičko promišljanje nastavnog predmeta Islamska vjeronauka, ostvarivanje zadataka obradom nastavnih cjelina, tema i jedinica iz programa islamske vjeronauke u osnovnoj školi i vrednovanja tog rada“ (Ćatić i Pehlić, 2004:33).

Ćatić, Pehlić (2004) kao osnovni zadatak metodike nastave islamske vjeronauke navode sistem temeljnih znanja iz nastave islamske vjeronauke koji nastavniku islamske vjeronauke pruža velike mogućnosti za njegov kreativan rad u odgoju i obrazovanju tokom nastave islamske vjeronauke.

„Osnovni zadatak metodike nastave islamske vjeronauke je da proučava i utvrđuje opća načela, oblike, načine i uvjete za provođenje nastave islamske vjeronauke, vannastavnih i vanškolskih organizacijskih oblika rada u odgojno-obrazovnom području“ (Ćatić i Pehlić, 2004:34).

Četiri su osnovna zadatka metodike nastave islamske vjeronauke i to historijski, teorijski, praktični i istraživački.

Historijski zadatak metodike nastave islamske vjeronauke, prema Ćatić, Pehlić (2004), odnosi se na proučavanje historijskog razvoja i oblikovanja tog nastavnog procesa, kao i težnje koja je usmjerena prema njegovoj budućnosti.

„Teorijski zadatak metodike nastave islamske vjeronauke obuhvata teorijsku osnovu nastavnog rada. Metodika nastave islamske vjeronauke svoju teoriju stalno razvija, mijenja, produbljuje i usavršava. Praktični zadatak nastave islamske vjeronauke odnosi se na praktičnu primjenu u nastavnoj djelatnosti. Uspješno ustrojavanje nastave islamske vjeronauke pretpostavlja osposobljenost nastavnika za praktično izvođenje nastave. Istraživački zadatak metodike nastave islamske vjeronauke odnosi se na proučavanje problema nastavne prakse radi povećanja njene djelotvornosti“ (Ćatić i Pehlić, 2004:33,34).

9. Principi u nastavi islamske vjeronauke

Učenik je u središtu odgojno-obrazovnog rada škole, te je tako i kod nastave islamske vjeronauke. Nastavnicima su od izuzetne pomoći principi. Misao vodilja kod principa je „Nije znanje imati znanje, već je znanje prenijeti znanje“ (Tolstoj), a u tome nam upravo pomažu principi.

„Otac“ principa u nastavi jeste Jan Amos Komenski koji je u Velikoj didaktici istraživao kako ljudi uče i kako trebaju biti poučavani. Treba istaći da je Komenski prirodu uzimao kao univerzalnog učitelja, a princip očiglednosti je njegovo zlatno pravilo.

Didaktički principi se, prema Ćatiću (2003) izvode na temelju naučne analize uspješne nastavne prakse. Oni vjerno odražavaju suštinu pojava dobre nastavne prakse i postaju opća osnovna načela kojima se rukovodi nastavnik pri organizaciji i izvođenju nastavnog procesa. Na didaktičke principe ne smije se gledati izolovano, niti se mogu tako primjenjivati. Nisu sasvim

samostalni, jedan drugoga uslovljavaju, ali i ograničavaju, te se tako nalaze u dijalektičkom jedinstvu. U školskom radu principi su smjernice koje rukovode nastavnika u ostvarivanju odgojno-obrazovnog rada. Principi se odnose na sve segmente nastavnog procesa, nastavni sadržaj, metode, sredstva, spoznaju, organizaciju (Ćatić, 2003).

Didaktički principi su, definiše Poljak (1991) određena pravila kojima se rukovodi nastavnik u nastavnom radu da bi uspješno ostvario njegove zadatke. Izvode se na temelju spoznaje objektivne zakonitosti nastavnog procesa (Poljak, 1991).

„Svaki princip ima svoje posebno značenje, tek se očekivani rezultati mogu ostvariti u njihovom jedinstvu i korelativnim vezama, kao što se i jedinstvo nastave ostvaruje povezivanjem teorije i prakse. Oni su nastali iz prakse i za potrebe prakse, pa su bitna pretpostavka efikasne nastave“ (Ćatić i Pehlić, 2004).

Principi zornosti i apstraktnosti; aktivnosti i razvoja; sistematičnosti i postupnosti; diferencijacije i integracije; primjerenosti i napora; individualizacije i socijalizacije; racionalizacije i ekonomičnosti; historičnosti i suvremenosti su principi koje spominje Poljak (1991).

Principi u nastavi islamske vjeronauke, prema Ćatić, Pehlić (2004) su: princip očiglednosti; svjesna aktivnost; trajnost znanja, vještina i navika; jedinstvo teorije i prakse; efikasnost, ekonomičnost i racionalizacija; interakcija svih subjekata; uzrasna i individualna usmjerenost nastave; akceleracija i individualizacija; harmonična interakcija nastavnika i učenika; stimulatívna klima; vježbanje i ponavljanje; sistematičnost i postupnost; historičnost i suvremenost.

„Princip očiglednosti je posebno značajan u nastavi kod učenika s konkretnim mišljenjem, a to su učenici mlađe školske dobi. Prilikom prezentiranja gradiva njima treba konkretizirati sve ono o čemu se razgovara“ (Ćatić i Pehlić, 2004:35).

Princip svjesne aktivnosti omogućuje veće angažiranje pojedinca, a time i postizanje većih rezultata.

Za princip trajnosti znanja, vještina i navika Ćatić, Pehlić (2004) kažu da opredjeljuje subjekte u procesima stjecanja znanja na racionalan način. Subjektima već unaprijed treba biti jasno da samo trajna znanja imaju i trajnu vrijednost, a to znači da se mogu koristiti ne samo da bi se pokazala u nastavi (za ocjenu), nego i kasnije, u svakodnevnom životu i radu (Ćatić i Pehlić, 2004).

Ovaj princip je poseban izazov za nastavnika općenito, pa i za nastavnike islamske vjeronauke.

Princip jedinstva teorije i prakse je izuzetno važan u nastavi islamske vjeronauke. Sve što učenik nauči na času islamske vjeronauke treba pokušati primjeniti u svakodnevnom životu ili tražiti primjer iz prakse.

Princip efikasnosti, ekonomičnosti i racionalizacije nastavnog rada nastavnik će postići adekvatnom pripremom, planiranjem krajnjih ishoda, ciljem, izradom dnevnih, sedmičnih, mjesečnih i godišnjih planova rada.

Primjenom principa interakcije svih subjekata nastavnik će postići uključenost u nastavu, ne samo učenika, nego i stručnih saradnika, pedagoga, posebnih stručnjaka.

Princip dobne i individualne usmjerenosti se treba stalno primjenjivati u nastavi islamske vjeronauke. Ne samo da je nužno praviti razliku između fizičke i mentalne dobi učenika, nego nastavu prilagoditi svakom pojedinačnom učeniku. Izuzetno težak princip za realizirati, ali ne i nemoguć. Sa dobrom pripremom nastavnik će „izbjeći“ nepostojećeg, nevidljivog učenika, već će se posvetiti i onim najslabijim, ali i najboljim.

Realizuje li nastavnik princip dobne i individualne usmjerenosti postići će u svom radu i princip akceleracije i individualizacije. Svi učenici neće napredovati istim tempom, ali će svako od njih napredovati.

Da bi se postigli zavidni rezultati neophodno je primjeniti i princip harmonične interakcije nastavnika i učenika. Nastavnik više nije samo predavač, nego jedan od učesnika nastave. Nastavnik islamske vjeronauke će primjenom ovog principa uvažiti i praksu poslanika Muhammeda koji je u svojoj misiji itekako primjenjivao ovaj princip.

„Kvalitet nastavnog procesa u velikoj mjeri ovisi i o uspostavljenoj međusobnoj interakciji nastavnika i učenika tokom koje je neophodno međusobno uvažavanje i propitivanje, a svakom učeniku treba omogućiti izgrađivanje povoljne slike o sebi, vlastitog identiteta i postizanje individualnog maksimuma. Učeniku treba najprije pomoći da razvije one sposobnosti koje već ima, a zatim ih obogaćivati novim“ (Stevanović, 1998, prema Zitouni-Perenda, 2013:106).

I princip stimulativne klime je neizbježan u nastavi islamske vjeronauke. Imati razumijevanja za sve učenike, stimulirati njihov rast i razvoj, kombinirati rad u učionici, uvažavati sve učenike za posljedicu će imati, upravo stimulativnu klimu za sve.

Ćatić, Pehlić (2004) navode da je vježbanje i ponavljanje bitan princip radi trajnosti znanja, ali ga treba organizirati na savremeni didaktički način. Naime, uz ponavljanje i vježbanje idu

dodatna pitanja i jedan dio novog gradiva, oni ponovljeno trebaju izlagati na drugačiji način nego što su čuli od nastavnika ili pročitali iz udžbenika (Ćatić i Pehlić, 2004).

I princip sistematičnosti i postupnosti je nužan u nastavi islamske vjeronauke. Ratke i Komenski su utvrdili pravila za ovaj princip:

- od lakšeg ka težem,
- od jednostavnog ka složenom,
- od bližeg ka daljem,
- od poznatog ka nepoznatom,
- od konkretnog ka apstraktnom (Ćatić i Pehlić, 2004).

Svi nabrojani principi su od izuzetne važnosti za realizaciju nastave islamske vjeronauke i svaki ima svoje mjesto u nastavnom radu. Njihovom adekvatnom primjenom svi dijelovi nastave će biti „pokriveni“, od organizacije, oblika, metoda do primjene nastavnih sredstava.

10. Oblici rada

U nastavi islamske vjeronauke primjenjuju se frontalni oblik, rad u grupama, rad u parovima te individualni oblik rada (Ćatić i Pehlić, 2004).

Simić (2015) navodi da se prema Enciklopedijskom rječniku pedagogije frontalni oblik rada ogleda u zajedničkom simultanom radu svih učenika jednog razreda na istom gradivu pod rukovodstvom nastavnika.

U frontalnom obliku rada nastavnik istovremeno radi sa većom grupom učenika, cijelim odjeljenjem. Iako poprilično star oblik rada, još iz vremena starog Egipta i Babilona, ovaj oblik rada uspješno odolijeva reformama obrazovanja. Prvenstven razlog za to jeste što je ovaj oblik jeftin, ne treba mnogo nastavnika, prostora, materijala itd.

Ipak, ovaj oblik rada ima svoje prednosti, a Ćatić, Pehlić (2004) navode da je metodički jednostavniji, vremenski ekonomičniji, lakši za nastavnika te da je bolja disciplina kod ovakvog oblika rada.

Ali, frontalni oblik rada nisu zaobišle ni kritike, a sve se one odnose na to da je učenik u podređenom položaju.

Tako Ćatić, Pehlić (2004), ali i Pranjić (1997) se slažu da je odgoj, primjenom ovog oblika zapostavljen, da ne motivira individualni rad, pogotovo ne motivira nadarene učenike, a učenik je puki primalac informacija.

S obzirom da je jedan od ciljeva nastave učenike osposobiti za samostalan, ali i saradnički život grupna nastava je našla svoje mjesto i u nastavi islamske vjeronauke. Grupni rad učenika, navodi Poljak (1991) izvodi se tako da se unutar učeničkog kolektiva povremeno formiraju manje skupine učenika koje samostalno rade na određenim zadacima i s rezultatima svog rada upoznaju nastavnika, odnosno cijeli kolektiv. Optimalna veličina grupa jeste od tri do šest članova, iako veličina grupe zavisi od nekoliko drugih faktora.

Prednosti grupnog oblika rada jeste u tome što razvija inicijativu kod učenika i određene socijalno-interakcijske mogućnosti učenika, ali i zahtjeva više nastavnikove pripreme (Ćatić i Pehlić, 2004).

I ovaj oblik rada ima svoje nedostatke, a neki od njih su konformizam, narcizam, potiskivanje, perfekcionizam, zatvorenost, konkurentski odnos, lijenost (Ćatić i Pehlić, 2004).

Iako je akcenat stavljen na učenike i nastavnik ima veoma važnu ulogu u grupnom obliku rada. On je, navodi Pranjić (1997) koordinator i trebao bi iznaći sve moguće načine da grupa što uspješnije obavi svoj posao. Stoga je njegova uloga nužna.

Kod rada u parovima nastava se približava pojedincu, a dvoje učenika koje čine par obavljaju zadatke. „U njoj dvojica uče jedan od drugoga, jedan drugoga kontrolira, ispravlja, pomaže, pruža podršku, dopunjuje“ (Ćatić i Pehlić, 2004:58).

„Posmatramo li rad u parovima sa psihološkog aspekta uočićemo da stvara povoljnu radnu atmosferu i emocionalnu ravnotežu. Doprinosi zajedničkom preuzimanju odgovornosti, lakšoj i bržoj adaptaciji na školu i školske nastavne uslove, napuštanje egocentričnih stavova od strane učenika, razvijanju sposobnosti razumijevanja i prihvatanja tuđih gledišta i stavova, pojačava fluentnost ideja i doprinosi razvoju svestrane misaone aktivnosti“ (Simić, 2015:69). Iako se obično radi o učenicima koji sjede u istoj klupi, nekada se dijele u parove gdje je jedan učenik sa znatno većim mogućnostima te on vodi slabijeg, ili gdje se traži da učenici budu približno istih mogućnosti.

Prema Pranjiću (1997) rad u parovima ne iscrpljuje učenika, a ovaj oblik rada omogućava učenikovu veću aktivnost.

Individualni oblik rada podrazumijeva da svaki učenik radi sam, a da bi učenikov rad bio što uspješniji zadaci moraju biti što preciznije postavljeni.

Prednost individualnog oblika rada jeste, po Ćatić, Pranjčić (2004) jeste što je učenik doveden u neposredan odnos sa nastavnim sadržajem. Radeći na takav način, učenik razvija samostalnost, samopouzdanje, inicijativu i kreativnost.

Najizraženiji nedostaci individualnog rada jeste nemogućnost saradnje sa ostalim učenicima, jačanje individualnosti te mala djelotvornost pri obradi novih nastavnih sadržaja (Ćatić i Pehlić, 2004).

„Suvremeni ustroj nastave islamske vjeronauke od nastavnika zahtijeva dobro poznavanje odnosa sudionika u nastavi, socijalnih oblika rada u nastavi te njihovih didaktičkih i metodičkih vrijednosti. Nijedan od navedenih socijalnih oblika rada nije sam dovoljan za ustroj savremene nastave islamske vjeronauke. Metodička vrijednost primjene svakog od oblika rada može se odrediti prema njegovom doprinosu dinamičnosti i djelotvornosti nastave islamske vjeronauke“ (Ćatić i Pehlić, 2004:68).

Kao i kod metoda rada i kod oblika treba koristiti sve prednosti svakog pojedinačnog oblika, odnosno kombinirati ih. Na taj način, nastava će postići svoj cilj.

11. Metode nastavnog rada

O značaju i upotrebi metoda dovoljno govori misao italijanskog pedagoga Tomasea da loše metode čine da i dobre knjige i dobri učitelji postanu beskorisni. Prema Riječniku stranih riječi metoda svoje porijeklo vodi od grčke riječi *methodos* što znači smišljen, planski postupak za postizanje nekog cilja na nekom praktičnom ili teorijskom području (Idrizović, Jesenković i Knor, 1990).

„Nastavna metoda je odabrani put ili postupak pomoću koga učenici, pod neposrednim i posrednim rukovodstvom nastavnika stiču i utvrđuju, na što lakši i ekonomičniji način, znanja, umijeća, vještine i navike i istovremeno razvijaju svoje sposobnosti, izgrađuju svoju ličnost i osposobljavaju se za samostalan život i rad u određenom društvu“ (Ćatić, 2003:176).

Prema Slatini (1998) nastavni metod predstavlja svjesni, planski i organizirani način dolaženja do odgovarajućih pedagoških ciljeva. On je planomjerni način ostvarivanja nekog postignuća ili željenog cilja na teorijskom ili praktičnom planu pedagoškog djelovanja. Sve faze nastavnog rada traže adekvatno metodsko nastojanje i postupanje.

Poljak (1991) ističe da su nastavne metode načini rada u nastavi. „Budući da u nastavi rade nastavnik i učenici, svaka metoda ima dvostrano značenje, tj. odnosi se na način rada nastavnika i učenika. Nastavnici primjenjuju nastavne metode prilikom izvođenja pojedinih etapa

nastavnog procesa, od uvođenja do provjeravanja, pa i učenici na tim istim etapama primjenjuju sa svoje strane nastavne metode radi sticanja znanja i razvijanja sposobnosti. To znači da su nastavne metode sastavni dio nastavnog rada na svim dijelovima nastavnog procesa i to uvijek u njihovoj dvostranosti s obzirom na nastavnika i učenika“ (Poljak, 1991:74)

„Kad se nađemo pred pitanjem: KAKO obraditi (npr. opisne i posvojne pridjeve, matematičko klatno, trenje i sl.), mi reagiramo nastavnom metodom. Izbor može biti različit i ovisan o tome: koliko i kako razumijemo predmet učenja; kojim metodičkim repertoarom raspolažemo, kako prosuđujemo valjanost svake od metoda u odnosu prema predmetu i cilju učenja, koliko smo sami spremni upustiti se u određeni način učenja“ (Jelavić, 2003:278).

Da bi nastavnik u nastavnoj situaciji, ističe Simić (2015), ostvario postavljene ciljeve i zadatke on mora primijeniti odgovarajuće metode. Nastavnik mora imati teoretska saznanja i iskustvo da izabere najprikladnije nastavne metode i da ih primijeni. Adekvatnost metoda, ističe Pranjić (1997) ovisi i o njihovoj prilagođenosti ne samo ciljevima i sadržajima nego i vjeroučeniku i vjeroučitelju. Na ovaj način postiže se uspjeh u nastavi. Prekid uspješnog komuniciranja na relaciji nastavnik-učenik dovodi do neuspjeha cijelog procesa. Zato, kako ističe Slatina (1998) nastavni metod mora da postane vlastitost i učenika, a ne samo učitelja. „Neosporno je da metode moraju imati u vidu vjeroučenika: njegov psihofizički razvoj, prirodene sposobnosti, sklonosti, interese“ (Pranjić, 1997:51).

Za koju će se metodu nastavnik odlučiti prilikom izvođenja časa zavisi od mnogo faktora, a Ćatić (2004) navodi njih četiri: od didaktičkog cilja koji želimo postići, zavisno od uvjete u kojem nastavnik radi, od uzrasta učenika i prirode gradiva, dok Tomić, Osmić (2006) govore i o tipu nastavnog sata, ličnosti nastavnika, broja učenika u odjeljenju, pa i od lokacije škole.

Ako preskočimo mišljenje pojedinih metodičara da postoji samo jedna, jedinstvena nastavna metoda (monometodizam), kao i onih koji se nalaze na potpuno drugoj strani gdje su pokušavali iznaći mnoštvo metoda koje su se često razlikovale samo po imenu (polimetodizam) razlikujemo nekoliko nastavnih metoda.

Filipović, kako navodi Ćatić (2004) navodi sljedeće metode:

- usmenog izlaganja,
- nastavnog razgovora,
- rada s tekstom,
- pisanim radovima,

- ilustracije i demonstracije,
- laboratorijskih i praktičnih radova.

Mužić kako je navedeno u radu Čatića (2004) u klasifikaciju nastavnih metoda kao glavni kriterij uzima dominantni osjetilni kanal kojim se emitiraju i primaju nastavni sadržaji. Prema ovome, razlikuju se sljedeće metode:

- verbalne,
- vizuelne
- prakseološke.

S obzirom da je izbor nastavnih metoda u nastavi islamske vjeronauke specifičan, te da kod Mužića pronalazimo metode koje se najčešće koriste u nastavi vjeronauke u nastavku ćemo više kazati o ovim metodama.

11.1. Verbalne metode

Pomoću verbalnih metoda odvija se 58% nastave (Pranjić, 1997) te je stoga ona od izuzetne važnosti u nastavi islamske vjeronauke. Ono za cilj ima komuniciranje, a komuniciranje je uglavnom zasnovano na dijaloškom karakteru. „Svrha mu je da shvaća i da bude shvaćeno, da se međusobno sluša, govori, priopćava, ukratko da ljudi nalaze put jedni do drugih. Na taj način promiče se i pedagoški duh nastave kojemu je cilj pozitivan stav prema učeniku, omogućavanje njegova samostalnog mišljenja, iskreno prihvaćanje učenika kao partnera i osobe dostojne slušanja, promicanje njegove izražajne sposobnosti kao vlastitog cilja i na taj način omogućavanje humanijeg zajedničkog suživota“ (Pranjić, 1997:126).

Bilčević (2017) ističe da su se razvojem obrazovanja i težnjom ka savremenijoj i efikasnijoj nastavi, i verbalne metode razvijale i mogu se dalje klasificirati.

U skupinu verbalnih metoda ubrajamo metodu usmenog izlaganja, metodu razgovora, metodu čitanja i rada na tekstu i metodu pisanja.

11.2. Vizuelne metode

U nastavi islamske vjeronauke se, pored verbalnih upotrebljavaju i vizuelne metode. Vizuelne metode, prema Čatiću (2003) naglašavaju vizuelnu komunikaciju kao temeljnu. Važno je napomenuti, da korištenjem vizuelnih metoda ne isključujemo govor. Upravo nedostatke verbalne metode nadopunjujemo upotrebom vizuelnih metoda u nastavi.

Metoda demonstracije i metoda crtanja ubrajaju se u vizuelne metode.

11.3. Prakseološka metoda

Riječ „praksa“ dolazi od grčke riječi, a ima značenje 1. vježba, iskustvo; 2. vještina rada; 3. uobičajeni način rada (Idrizović, Jesenković, Knor, 1990).

I ova metoda je od izuzetne važnosti u nastavi islamske vjeronauke, upravo zbog primjene naučenog.

Upravo i Ćatić (2003) govori da se ova metoda naziva prakseološkom iz razloga što se odnosi na primjenu teorijskog znanja.

„Budući da je nastava ujedno i proces spoznavanja u cijelom svom toku, to i praksa kao spoznajna funkcija treba da bude prisutna u svim etapama nastavnog procesa, tako da se prema zadacima pojedine etape iskoristi njena spoznajna karakteristika (Ćatić, 2003:190).

Prakseološka metoda usmjerena je na razvoj psihomotoričkih područja učenikovih ličnosti.

To je metoda u kojoj učenici (Rendić-Miočević, prema Ćorak, 2013) više nego u drugim metodama, samostalno posmatraju predmete i pojave, izvode vježbe, određene postupke i operacije (skiciranje, bilježenje, čitanje, izvještavanje). Ovom metodom učenici usvajaju ili ponavljaju nastavne sadržaje, a ujedno se privikavaju na samostalni rad.

Već smo kazali da na izbor određene nastavne metode utiče mnogo faktora. Međutim, ne koristimo isključivo jednu nastavnu metodu, nego ih nadopunjujemo drugim metodama.

Sve ove metode imaju najveću vrijednost, ističe Stevanović (1998) ako se funkcionalno povežu, ako se među njima uspostavi potrebna korelacija. Svaka metoda će potvrditi svoju vrijednost samo u izrazitoj korelaciji s drugim metodama, jer nijedna nije univerzalna da bi mogla zamijeniti ostale, niti je sama sebi dovoljna.

12. Međupredmetna korelacija

Međupredmetna korelacija važna je za svaki predmet. Ona doprinosi kvalitetu nastave te bi stoga nastavnik islamske vjeronauke, bez obzira što ona iziskuje dodatno uloženi trud i kreativnost trebao biti uzor na uspostavljanju međupredmetne korelacije.

Prema nastavnom planu i programu „multidisciplinarna isprepletenost i povezanost odgojno-obrazovnih područja i međupredmetnih tema omogućuje skladnost odgojno-obrazovnih procesa, razvoj temeljnih i specifičnih kompetencija učenika te otvorenost prema učenju“.

„Problem korelacije vjeronauka i drugih predmeta izmiče verbalizmu i formalizmu pukog teoretiziranja te predstavlja konkretan izazov svakom stručnom i savjesnom vjeroučitelju, na koji treba slobodno i zauzeto, konkretno i primjereno odgovoriti, u suradnji s drugim kolegama učiteljima i nastavnicima, uvažavajući autonomiju pojedinih predmeta kao i zajedničko odgojno-obrazovno poslanje“ (Beus, 2001:105).

Spomenuta korelacija i dijalog, ističe Beus (2002) težit će radu s osobama, sa subjektima, sa saradnicima, s učenicima i učiteljima živeći demokratičnost, raznovrsnost pristupa, metoda i medija komuniciranja povezujući vjeru i život, te vjeronaučnu teoriju i iskustvo. Upravo u sadašnjem životnom kontekstu sa svim izazovima mogući su novi pomaci i koraci.

Dodirne tačke islamske vjeronauke sa drugim predmetima omoguću joj solidnu osnovu za uspostavljanje međupredmetne korelacije. Kvalitet nekog predmeta mjeri se i stepenom međupredmetne korelacije (Fetić, 2013).

13. Ocjenjivanje

Jedna od osjetljivih tema u nastavi islamske vjeronauke jeste ocjenjivanje. Pred dilemom kako ocjenjivati nalaze se, ne samo nastavnici islamske vjeronauke, nego i stručnjaci iz ove oblasti.

Prema Kyriacou (2005) ocjenjivanje je svaka aktivnost kojoj se prosuđuje učenikov uspjeh. „Pedagoški rezultati koje škole postavljaju kao cilj su kako pomoći učenicima steći znanje, razumijevanje, sposobnosti i stajališta. Ocjenjivanje se stoga odnosi na tehnike kojima možete pratiti učenikov napredak prema određenim obrazovnim rezultatima. Prvo i najvažnije pitanje s kojim se suočavate u ocjenjivanju ueničkog napretka jest – zašto? Kakva je svrha ocjenjivanja“ (Kyriacou, 2005:337)?

Prema Pedagoškom leksikonu (Suzić, 2005) ocjenjivanje je složen i odgovoran odgojno-obrazovni postupak u kome nastavnik, na osnovu šireg i kompleksnog poznavanja učenika, ocjenjuje kvantitativnu i kvalitativnu stranu njegovog rada i zalaganja: znanja, vještine, navike, kao i vladanje.

Ocjenjivanje ima svrhu osigurati nastavnicima povratne informacije o učenikovom napretku, učenicima osigurati povratne informacije, motivirati učenike, osigurati evidenciju napretka kao i ocijeniti učenikovu spremnost za buduće učenje (Kyriacou, 2005).

S obzirom da je ocjenjivanje izuzetno zahtjevno i odgovorno ono u sebi krije i određene slabosti i opasnosti.

Učenici se, kada zaključe da zaostaju za drugim učenicima mogu obeshrabiti, otuđiti od škole te nastaviti nizati slabije uspjehe. Ocjenjivanje može oduzimati previše vremena i biti preburokratski kako za nastavnike tako i za učenike. Birokratiziranje obrazovanja je problem koji je sve više prisutan. I na kraju, ocjenjivačke aktivnosti se mogu usmjeriti na uspjeh nauštrb kvalitete obrazovanja (Kyriacou, 2005).

Ćatić, Pehlić (2004) ističu da se u vjeronauci, a obzirom na prirodu nastavnog sadržaja, ocjenom utječe na moralna svojstva učenika. „Nastavnik vjeronauke bi trebao da, pored rubrike u dnevniku gdje se unose ocjene, ima i vlastitu evidenciju u kojoj će voditi vlastiti dnevnik učeničkog provjeravanja. Takav interni oblik praćenja učeničkog napredovanja mora mjeriti više pojedinosti“ (Ćatić i Pehlić, 2004: 139). Autori ističu (Ćatić i Pehlić, 2004) da bi nastavnik vjeronauke trebao i opisno ocjenjivati kako bi se mogla pratiti i ostala područja, a posebno odgojna strana i praktična primjena islamskog učenja.

Pranjić (1997) ističe kako je u vjeronauci postizanje specifičnih ciljeva, a kod njega prednost imaju spoznajni i operacionalni ciljevi, mjerilo procjenjivanja usjeha učenika.

U svakom slučaju, nastavnik bi trebao ocjenjivanje prilagoditi osobinama učenika odnosno individualizirati pristup svakom učeniku. Na takav način, pokazat će taktičnost, tolerantnost i humanost.

S druge strane, ocjenjivanje ni u kojem slučaju ne treba da bude površno, jednostrano, kampanjsko te ocjenjivati samo znanje. Treba u obzir uzeti i okolnosti koje utječu na učenikovo postignuće kao što su navike, interesi, motiviranost, sposobnosti, uvjeti itd. (Ćatić i Pehlić, 2004).

Prema Pravilniku o napredovanju, vrednovanju i ocjenjivanju učenika u osnovnoj školi Tuzlanskog kantona ocjenjivanje je pridavanje brojčane ili opisne vrijednosti rezultatima kontinuiranog praćenja i provjeravanja, a iskazuje se ocjenom. Ocjenjivanje je kompleksno i osjetljivo pitanje te zbog toga u obzir treba uzeti mnoge činjenice. Prema ovom pravilniku „prilikom ocjenjivanja treba uzeti u obzir i praćenje odnosno sistematsko bilježenje zapažanja o razvoju potreba i interesa učenika, motivacije i sposobnosti, znanja i postignuća učenika u usvajanju odgojno-obrazovnih sadržaja nastavnog predmeta, postignut nivo kompetencija i ishoda definisanih nastavnim planom i programom, odnos prema radu i postavljenim zadacima u nastavnim i vannastavnim aktivnostima, te odgojnim vrijednostima“.

II. METODOLOŠKI DIO

1. Predmet istraživanja

U današnjem svijetu koji teži ostvarenju demokratskog prava svakog pojedinca vjerski odgoj nije stvar samo porodice, vjerskih ustanova ili vjerske zajednice, nego je to pitanje cjelokupnog društva.

Savremeno, slobodno i pluralističko društvo traži upravo takvu školu, slobodnu i pluralističku. Škole, kao dio javnog prostora imaju temeljnu ulogu u propagiranju demokratskog i pluralističkog društva. Upravo takva škola, pluralistička i demokratska omogućava vjerski odgoj svojim učenicima.

Iz ovog, ali i drugih razloga vjeronauka je prisutna u školskom sistemu u svijetu, pa i u Evropi. Razlikuje se stepen obaveznosti njenog pohađanja te je li u pitanju konfesionalni, veći dio (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Srbija, Italija, Irska, Austrija, Španija...) ili nekonfesionalni, manji dio (Švedska, Norveška, Velika Britanija). U nekim zemljama njeno pohađanje je obavezno, u nekim neobavezno. U Bosni i Hercegovini vjeronauka ima status izborno-obavezujućeg predmeta.

Islamska vjeronauka je nastavni predmet koji se u novijoj povijesti u školama izučava od 1991/1992. godine. Islamska vjeronauka dio je odgojno-obrazovnog sistema Bosne i Hercegovine te reflektuje opće odgojno-obrazovne ciljeve demokratske škole. Islamska vjeronauka pomaže učenicima da razvijaju svoj vjerski identitet, ali i naučava dijalogu, toleranciji, suživotu u odnosu na druge religije koje egzistiraju na prostoru Bosne i Hercegovine. Ona pomaže učenicima da razviju pozitivan stav prema savremenim izazovima poput ekologije, ali i prema tradicionalnim bh. vrijednostima međureligijskog dijaloga i razumijevanja.

Metodika vjeronaučne nastave je integralni dio nastave školskog vjeronauka (Pranjić, 1997). Generalno, didaktika nastave islamske vjeronauke je nedovoljno istražena, a njena metodička realizacija iznimno izazovna, pa ju je važno temeljito propitati, a rezultate istraživanja adekvatno i praktično primijeniti u nastavnoj praksi.

Škola za XXI stoljeće traži od nastavnika stalno usavršavanje, a sve u cilju što kvalitetnijeg nastavnog rada i postizanja učeničkih kompetencija. Stoga se danas od nastavnika očekuje da bude u koraku sa svim izazovima koje nosi vrijeme u kojem živi. Jedan od tih izazova jeste i primjena savremenih nastavnih metoda kako bi se došlo do što boljih odgojno-obrazovnih rezultata.

2. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja jeste utvrditi metodičke izazove i specifičnosti realizacije nastave islamske vjeronauke.

3. Zadaci istraživanja

1. Analizirati adekvatnu pedagošku i stručnu literaturu o metodici nastave islamske vjeronauke,
2. Analizirati nastavni plan i program islamske vjeronauke,
3. Ispitati mišljenje učenika o iskustvu i nastavnom procesu u okviru predmeta islamska vjeronauka,
4. Ispitati stavove nastavnika i rukovodioca Odjela za islamsku vjeronauku o metodičkim izazovima i specifičnostima realizacije nastave islamske vjeronauke,
5. Utvrditi učestalost i vrstu izmjena u nastavnim planovima i programima islamske vjeronauke.

4. Istraživačka pitanja

1. Koji su metodički izazovi i kakve su specifičnosti realizacije u nastavi islamske vjeronauke?
2. Koliko često se mijenjaju nastavni planovi i programi, te sadrže li kvalitativne i suštinske promjene kao odgovor na specifičnosti nastave i metodičke izazove?
3. Kakva su nastavna iskustva učenika i kako njihovo mišljenje može doprinijeti unapređenju realizacije nastavnog procesa?
4. Koji su stavovi nastavnika i rukovodioca Odjela za islamsku vjeronauku o metodičkim izazovima u nastavi islamske vjeronauke i načinima kompetentnog odgovora na izazove?

5. Metode istraživanja

Metode koje ćemo koristiti u ovom radu jesu metoda teorijske analize, komparativnu i deskriptivnu i survey metoda.

Metoda teorijske analize podrazumijeva korištenje pedagoško – psihološke literature, priručnika, udžbenika, nastavnih planova i programa, stručnih i naučnih radova, enciklopedija

i sl., te omogućava da se nakon proučavanja izvora, prikupljenih činjenica i analiziranih veza i odnosa, proučavanja predmeta i pojava dođe do novih rješenja i naučnih zaključaka (Mužić, 1999).

Važnost ove metode ne samo da je velika nego je ona neophodni i sastavni dio svakog pedagoškog istraživanja. Razlika može biti jedino u razini, u dubini koju doseže ta analiza. Pri tome se ta razlika javlja u etapama istraživanja koje prethode samom skupljanju podataka o problemu koji se istražuje u pedagoškoj stvarnosti, a posebnu, najvažniju, ulogu ima pri interpretaciji tih podataka i rezultata njihove obrade i to, opet, u okviru primjene svake metode (Mužić, 1979).

Ovu metodu koristili smo za prikupljanje podataka te analizu sadržaja, nastavnih planova i programa.

Komparativna metoda je postupak uspoređivanja istih ili srodnih činjenica, pojava, procesa i odnosa, odnosno utvrđivanje njihove sličnosti i razlika u njihovom ponašanju i intenzitetu, omogućuje istraživačima da dođu do raznih uopćavanja odnosno osnovnih zaključaka koji obogaćuju spoznaju (Mužić, 1979). Ovu metodu smo koristili da uporedimo podatke koje smo dobili na osnovu upitnika kojeg su popunjavali učenici i nastavnici.

Deskriptivna metoda u istraživanju odgoja i obrazovanja predstavlja skup znanstveno-istraživačkih postupaka s kojima se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, tj. ispituje se stanje, a time i njihove osobine, bez obzira na njihove uzroke (Mužić, 1979). Deskriptivnu metodu ćemo koristiti kako bi opisali metodičke izazove u nastavi islamske vjeronauke.

Cohen, Manion i Marrison (2007) ističu da je survey metoda pogodna za ispitivanje stavova, mišljenja, pogleda i znanja o nekom problemu, a Miljević (2007) napominje da ova metoda podrazumijeva nastojanje da se dođe do što istinitijih i preciznijih operacija kojima se mogu pribaviti podaci, u našem slučaju nastavnika i učenika i njihovim stajalištima.

6. Tehnike istraživanja

Tehnike istraživanja koje smo koristili su anketiranje i intervju.

Anketiranje je postupak u kojem anketirani pismeno odgovaraju na pitanja koja se odnose na činjenice koje su im poznate ili na pitanja u svezi s njihovim osobnim mišljenjem. Važnost tog postupka leži u okolnosti da se često jedino anketiranjem može doći do traženih podataka (Mužić, 2004).

Anketna ispitivanja prikupljaju podatke u određenoj vremenskoj točki s namjerom opisivanja prirode postojećih okolnosti ili određivanje standarda s kojima se mogu uspoređivati postojeće okolnosti, ili određivanje veza koje postoje između specifičnih odnosa (Cohen, Manion i Morrison, 2007).

Mužić navodi da je prednost ankete u tome što se anketirani mogu i osobe koje su udaljene, vremenski je i finansijski ekonomičan, a da bi se izbjegli neiskreni odgovori često se pristupa provođenju anonimnih anketa. I u ovom slučaju anketiranje je anonimno, a anketirani su učenici te nastavnici islamske vjeronauke.

Pored ankete koristili smo i intervju.

Osnovna prednost intervjua proizilazi iz okolnosti što je najdostojniji i najljudskiji način prikupljanja podataka upravo razgovor s onima od kojih se podaci prikupljaju (Mužić, 2004).

Intervju sudionicima omogućuje – bez obzira na to intervjuirali ili su oni intervjuirani – da raspravljaju o svojim interpretacijama svijeta u kojem žive i da izraze mišljenje o tome kako oni vide situaciju sa svog gledišta. U tom smislu intervju se ne bavi samo prikupljanjem podataka o životu: on je dio života samog, njegova humana komponenta je neizbježna (Cohen, Manion i Morrison, 2007).

7. Instrumenti istraživanja

Anketiranje se realizovalo pomoću strukturiranog anketnog upitnika koje je urađeno sa učenicima osnovnih i srednjih škola sa područja Tuzlanskog kantona, odnosno nastavnicima islamske vjeronauke. Sastoji se iz dva dijela, prvog koji se odnosi na određene demografske pokazatelje te drugog koji se odnosi na tvrdnje te određena pitanja.

Upitnik je rasprostranjen i koristan instrument za prikupljanje podataka u anketnim istraživanjima zato što osigurava strukturane, često numeričke podatke, jer se može primjeniti bez nazočnosti istraživača i jer ga je, u usporedbi sa drugim instrumentima, razmjerno lako analizirati (Cohen, Manion i Morrison, 2007).

Pitanja su bila otvorenog, zatvorenog i kombiniranog tipa. Koristili smo i Likertovu skalu.

Likertova skala se upotrebljava za mjerenje stavova i mišljenja. Uvijek ima pet intenziteta, a sastoji se od većeg broja tvrdnji koje su pokazatelj određenog stava. Tvrdnje se daju ispitanicima da na ljestvici od 1 do 5 iskažu svoje slaganje, odnosno neslaganje s njima.

Stupnjevi su pravilno raspoređeni i numerirani: 1. vrlo se slažem, 2. uglavnom se slažem, 3. nit se slažem, nit se ne slažem, 4. uglavnom se ne slažem, 5. vrlo se ne slažem (Vujević, 2006).

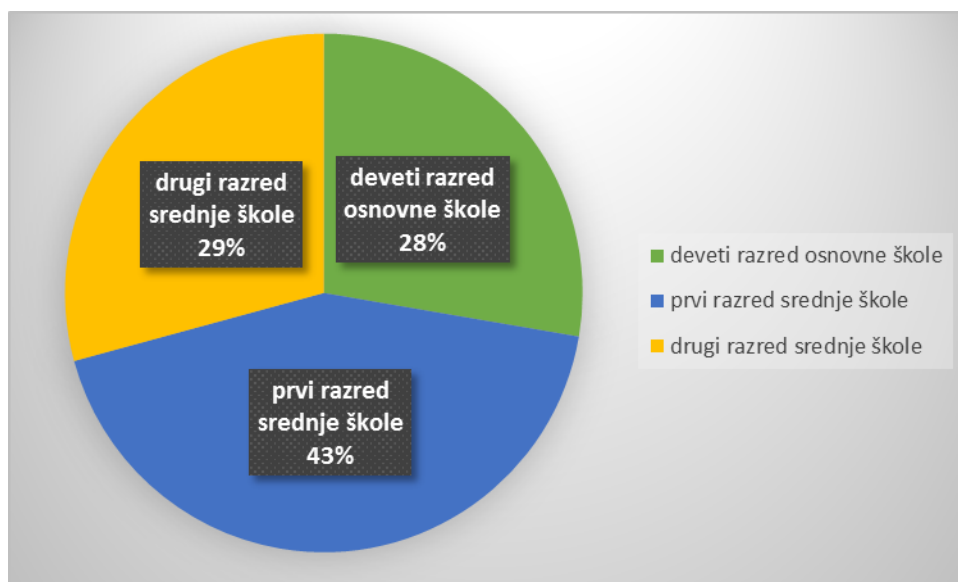
Intervju (protokol intervju) je struktuiran sa unaprijed određenom formom i redoslijedom pitanja, a namjenjen je za rukovodioca Odjela za islamsku vjeronauku Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini kao osobe koja ima najbolji uvid na datu temu.

8. Uzorak

Uzorak u ovom istraživanju sastojao se od učenika i nastavnika islamske vjeronauke. Vrsta korištenog uzorka je etapni kada su u pitanju učenici, odnosno ciljani kada su u pitanju nastavnici.

Etapni uzorak uključuje odabir uzorka u etapama, to jest odabiranje uzoraka iz uzoraka. Kod primjera velike zajednice u klsterskom odabiru, jedan tip etapnog odabira mogao bi biti da se slučajno odabere određen broj škola, unutar svake od tih škola slučajno odabere određen broj razreda, a zatim unutar tih klastera odabere određen broj učenika. U ciljnom uzorku istraživači odabiru slučajeve koji će biti uključeni u uzorak na temelju vlastite prosudbe njihove tipičnosti (Cohen, Manion i Morrison, 2007).

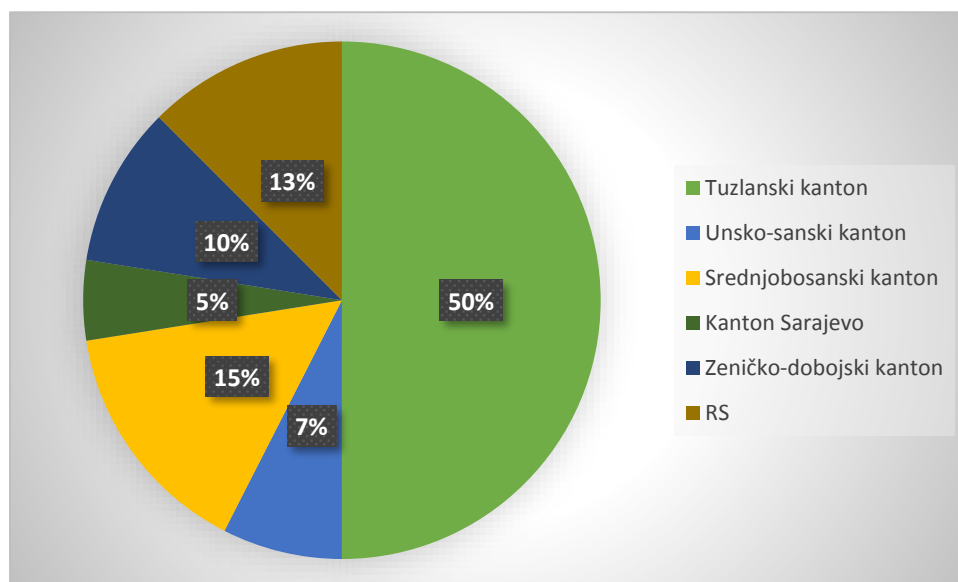
Broj učenika u ovom uzorku je 130, a nastavnika islamske vjeronauke je 40. Svi učenici su sa područja Tuzlanskog kantona. Kada su nastavnici u pitanju 20 nastavnika je sa područja Tuzlanskog kantona, 2 nastavnika iz Kantona Sarajevo, 3 nastavnika iz Unsko-sanskog kantona, 4 nastavnika iz Zeničko-dobojskog kantona, 6 iz Srednjobosanskog kantona te 5 nastavnika sa područja Republike Srpske.

Grafikon 1. Uzorak učenika prema razredima

Od 130 učenika 46 odnosno 35,4% je muških, a 84 odnosno 64,6% je ženskih. Od ukupnog broja, 36 (27,7%) su učenici devetog razreda osnovne škole, 56 (43,1%) su učenici prvog razreda srednje škole te 38 (29,2%) su učenici drugog razreda srednje škole.

U ispitivanju je učestvovalo 40 nastavnika. Od tog broja 27 (67,5%) je muških, a 13 (32,5%) je ženskih. 29 (72,5%) ih radi u osnovnoj školi, dok ih u srednjoj školi radi 11 (27,5%).

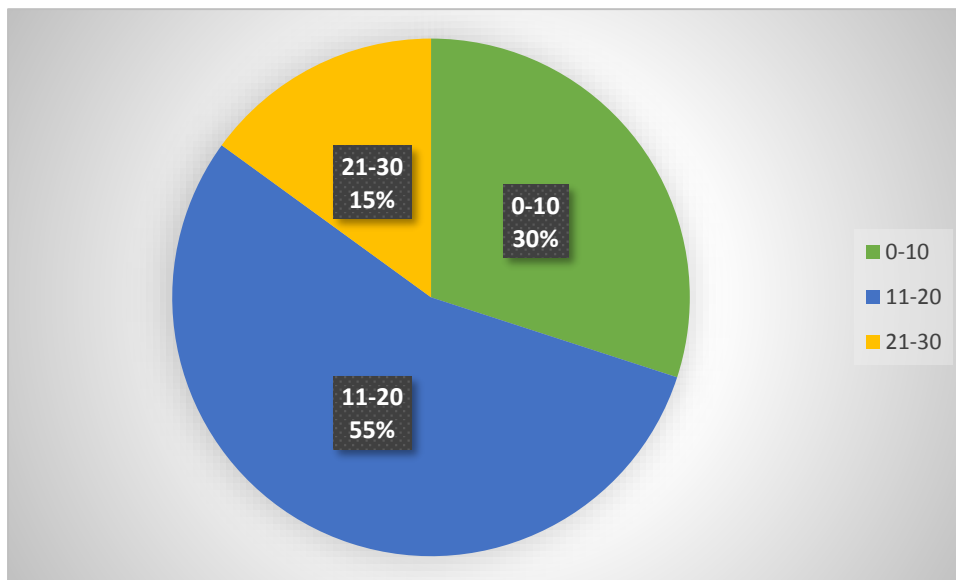

Grafikon 2. Administrativne jedinice iz kojih dolaze ispitanici/nastavnici

Od ukupnog broja ispitanih nastavnika 20 njih (50%) je sa područja Tuzlanskog kantona (Gračanica, Gradačac, Kalesija, Lukavac, Srebrenik, Tuzla i Živinice). 3 ispitanika (7%) je iz Unsko-sanskog kantona (Bihać, Bosanska Krupa i Ključ), 6 (15%) iz Srednjobosanskog

kantona (Bugojno, Gornji Vakuf, Novi Travnik, Kiseljak i Travnik), 2 (5%) Kanton Sarajevo (Sarajevo), 4 (10%) iz Zeničko-dobojskog kantona (Zenica) i 5 (13%) iz bh. entiteta RS (Bijeljina, Kotor Varoš, Srebrenica i Zvornik).

Kada su u pitanju godine staža i ovi podaci govore da su nastavnici i profesori islamske vjeronauke izuzetno mlad kadar.

Grafikon 3. Godine staža ispitanika

12 (30%) ispitanika ima do deset godina staža. Najviše njih spada u drugu kategoriju od 11 do 20 godina staža, ukupno 22, što čini 55%, dok 6 (15%) ima od 21 do 30 godina staža. Niti jedan ispitanik nema više od 30 godina staža.

III. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA

Prvi istraživački zadatak kojeg smo postavili jeste analizirati adekvatnu pedagošku i stručnu literaturu o metodici islamske vjeronauke. Na taj zadatak odgovorili smo u teorijskom dijelu rada.

I na drugi istraživački zadatak, analizu nastavnog plana i programa islamske vjeronauke smo djelomično odgovorili u teorijskom dijelu rada. Analizu nastavnog plana i programa islamske vjeronauke ćemo nastaviti kroz rezultate anketnog upitnika za nastavnike islamske vjeronauke te odgovorima šefa Odjela za vjeronauku Uprave za obrazovanje i nauku Islamske zajednice u BiH.

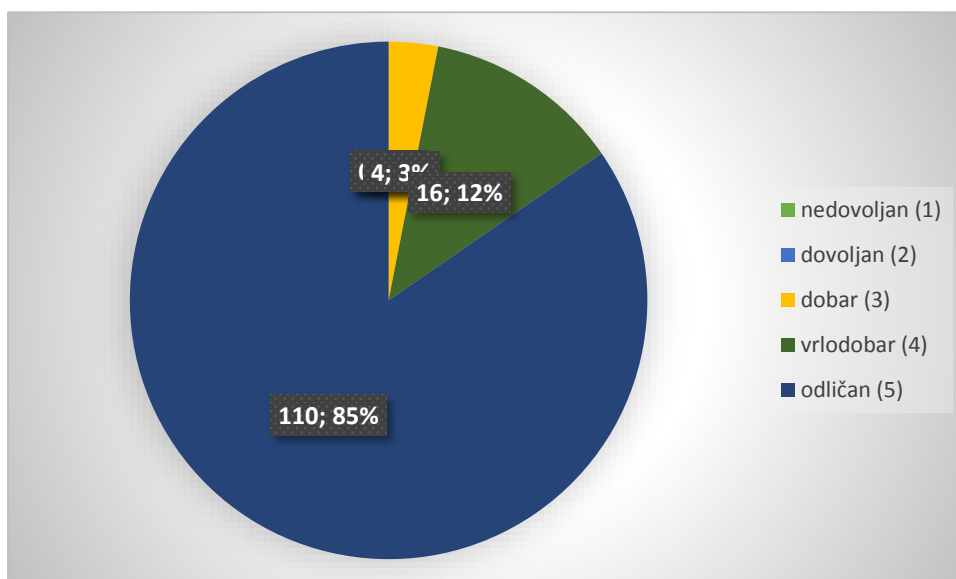
1. Analiza podataka dobijenih anketnim upitnikom za učenike

Treći istraživački zadatak je bio ispitati mišljenje učenika o iskustvu i nastavnom procesu u okviru predmeta islamska vjeronauka. U anketiranju je učestvovalo 130 učenika devetog razreda osnovnih te prvog i drugog razreda srednjih škola. Svi učenici su sa područja Tuzlanskog kantona.

Istraživanje smo proveli pomoću anketnog upitnika koji je učenicima bio dostupan u online formi. Učenicima smo postavili pitanja otvorenog i zatvorenog tipa, te tvrdnji sa kojima su iskazali svoje slaganje/neslaganje. Kod tvrdnji učenici su zaokruživali onu s kojom se slažu na skali od 1 do 4. Broj 1 označava potpuno neslaganje, broj 2 neslaganje s tvrdnjom, broj 3 slaganje te broj 4 potpuno slaganje s tvrdnjom.

Prvo i drugo pitanje odnosilo se na pohađanje islamske vjeronauke od prvog razreda osnovne škole te pohađanja/nepohađanja mekteba. Od 130 ispitanih učenika 129 ih je pohađalo islamsku vjeronauku od prvog razreda osnovne škole. Zanimao nas je i postotak pohađanja mekteba, s obzirom da je jedno drugom nadogradnja. Od ukupnog broja ispitanika, njih 98 (75,4%) pohađa ili je pohađalo mekteb, dok 32 učenika (24,6%) nikad nije išlo u mekteb.

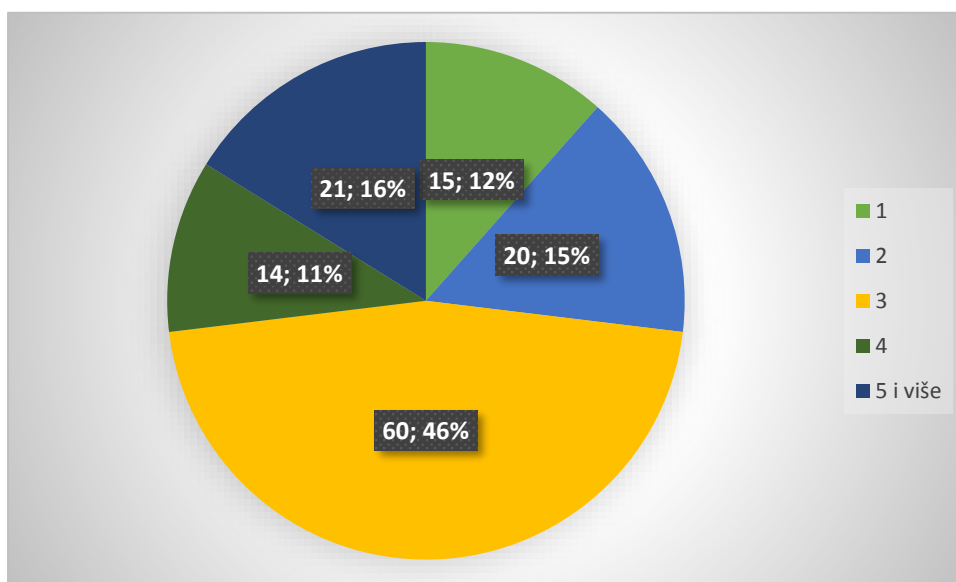
Treće pitanje glasilo je: Koju zaključnu ocjenu si imao na kraju ove školske godine iz predmeta Islamska vjeronauka?

Grafikon 4. Zaključne ocjene na kraju školske godine

Od 130 učenika njih 110 na kraju 2019/2020. školske godine je imalo zaključenu ocjenu odličan (5), što čini 85%. Vrlo dobar (4) imalo je njih 16, što čini 12%, dok su ocjenu dobar (3) imala četiri učenika, što čini 3%. Ocjenama dovoljan (2) i nedovoljan (1) nije ocjenjen nijedan učenik.

Sljedeće pitanje odnosilo se na broj nastavnika koji su predavali islamsku vjeronauku u toku školovanja učenika.

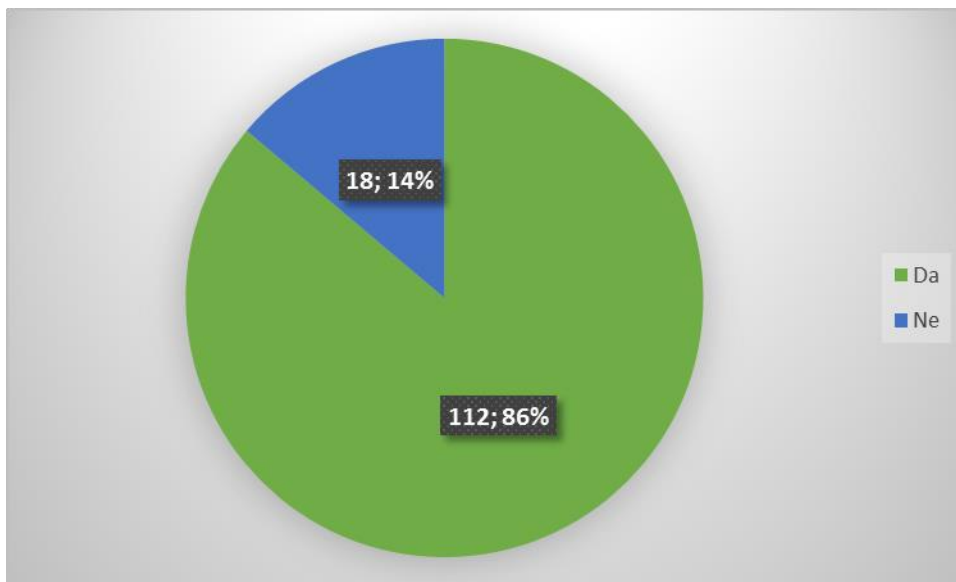
Grafikon 5. Broj različitih nastavnika koji su predavali tokom školovanja

Tokom školovanja 15 učenika (12%) je imalo samo jednog nastavnika, 20 (15%) je imalo dva nastavnika tokom školovanja. Najviše je imalo troje nastavnika u toku školovanja, njih 60 (46%). Četiri nastavnika je imalo 14 (11%), dok je čak 21 učenik (16%) imalo pet ili više različitih nastavnika islamske vjeronauke tokom školovanja.

Praksa je pokazala da često mijenjanje nastavnika loše utiče na znanje, ali i na ponašanje učenika. To je posebno bilo izraženo na području Tuzlanskog kantona (izuzetak nisu ni ostali kantoni) gdje su nastavnici primani u rad na određeno vrijeme do godinu dana. Ta praksa je djelomično zaustavljena primanjem u radni odnos na neodređeno radno vrijeme velikog broja nastavnika.

Znajući vrijednost i važnost vannastavnih aktivnosti, u pojedinim školama postoje sekcije koje su usko vezane za islamsku vjeronauku, kao što su hor ilahija, arapskog pisma. Pored ovih, mnogi vjeroučitelji vode i druge sekcije koje nisu usko povezane sa predmetom kojeg predaju. Stoga su tri naredna pitanja bila vezana za vannastavne aktivnosti.

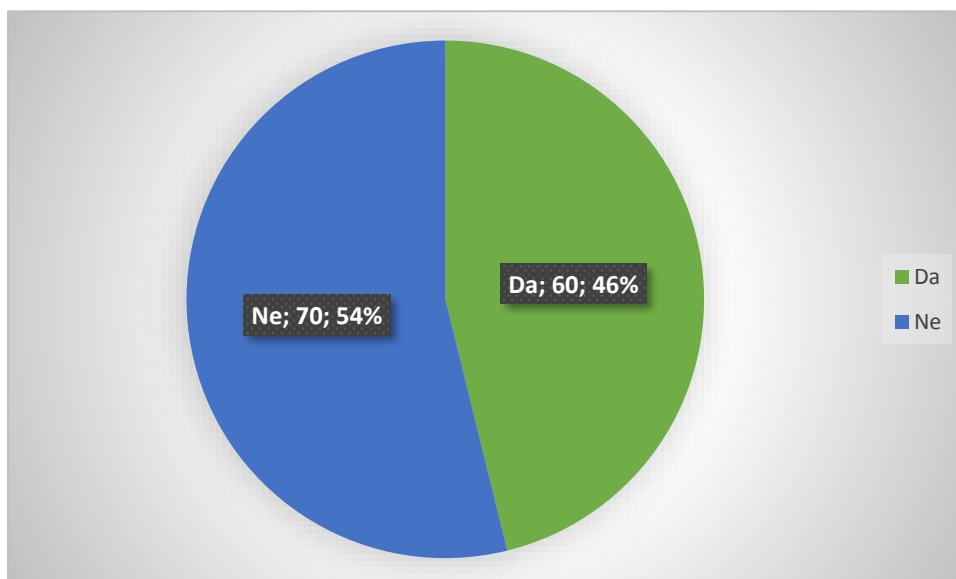
Da li su učenici o vjeronaučnim sadržajima mogli naučiti i u vannastavnim aktivnostima bilo je sedmo pitanje.

Grafikon 6. Učenje vjeronaučnog sadržaja na vannastavnim aktivnostima

Većina učenika, njih 112 (86%) je o vjeronaučnim sadržajima moglo naučiti i u vannastavnim aktivnostima, dok to 18 (14%) njih nije moglo.

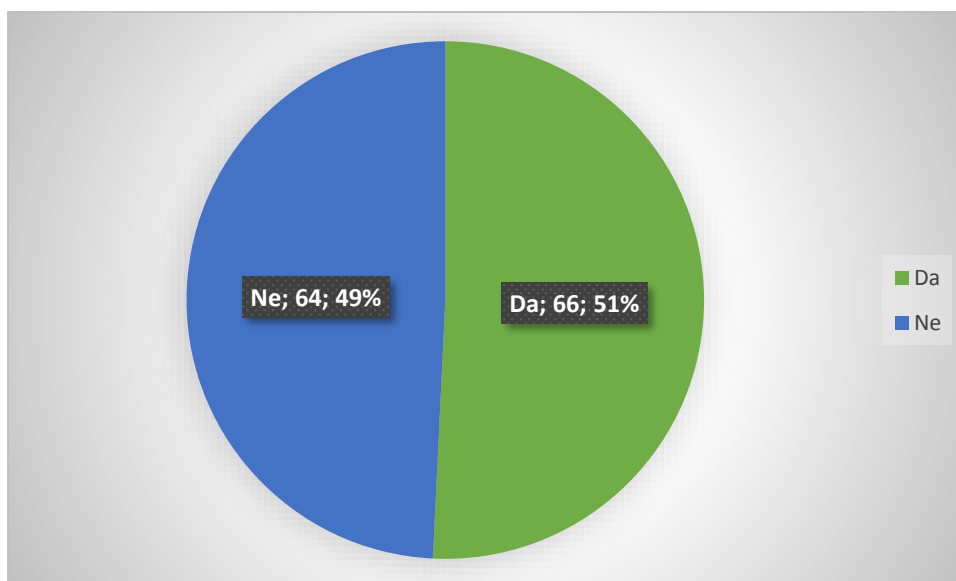
Osmo pitanje, a drugo koje je vezano za vannastavne aktivnosti odnosilo se na prisustvo u školi sekcija poput hora ilahija i arapskog pisma.

Grafikon 7. Postojanje sekcija hor ilahija, arapskog pisma u školama

Kod 60 učenika (46%) u školi postoji sekcije hor ilahija ili arapskog pisma, dok kod 70 njih (54%) ne postoji.

Naredno pitanje je glasilo da li su učenici pohađali sekciju koju su vodili nastavnici islamske vjeronauke.

Grafikon 8. Pohađanje sekcije nastavnika islamske vjeronauke

Sekciju koju je vodio nastavnik islamske vjeronauke je pohađalo 66 učenika (51%), dok 64 učenika (49%) nije pohađalo.

Iz navedenog je vidljivo da većina ispitanih učenika ima priliku učiti o vjeronaučnim sadržajima na vannastavnim aktivnostima iako te sekcije nisu usko vezane za predmet islamska vjeronauka, jer ih tek 60 (46%) pohađa sekcije vezane za islamsku vjeronauku.

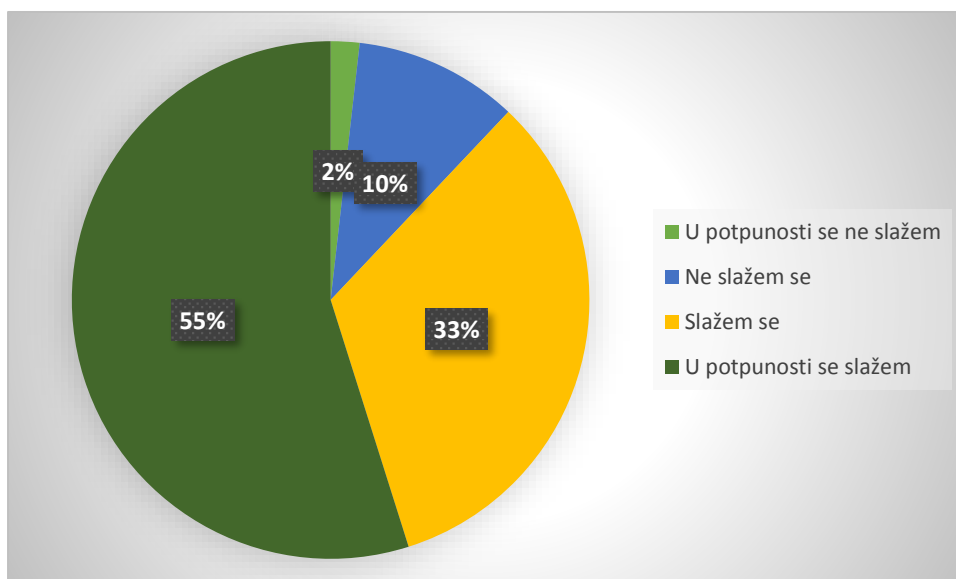
Dva su moguća razloga za to. Prvi jeste da učenici pohađaju sekciju koju vodi nastavnik islamske vjeronauke, a koja nije usko vezana za predmet, te drugi da učenici pohađaju sekcije koje učenike uče univerzalno pozitivnim vrijednostima koje su u osnovi i učenje vjeronauke poput sekcija Mladi humanisti, Prevencija međuvršnjačkog nasilja, Prevencija ovisnosti itd.

Nakon ovih pitanja učenicima smo ponudili 21 tvrdnju sa kojom su mogli iskazati svoje slaganje odnosno neslaganje na skali od 1 do 4. Tvrdnje se tiču zadataka islamske vjeronauke, principa, metoda i oblika rada, ocjenjivanja u nastavi islamske vjeronauke, međupredmetne korelacije i interkulturalnog odgoja i obrazovanja u nastavi islamske vjeronauke.

<i>TVRDNJE</i>	<i>U potpunosti se ne slažem</i>	<i>Ne slažem se</i>	<i>Slažem se</i>	<i>U potpunosti se slažem</i>
Na časovima islamske vjeronauke učio/učila sam samo teoriju.	33 (25,4%)	38 (29,2%)	38 (29,2%)	21 (16,2%)
Nastavni sadržaji iz islamske vjeronauke mi pomažu u svakodnevnom životu.	2 (1,5%)	16 (12,3%)	42 (32,3%)	70 (53,8%)
Nastavni sadržaji iz islamske vjeronauke mi pomažu u prevladavanju životnih problema.	4 (3,1%)	16 (12,3%)	50 (38,5%)	60 (46,2%)
Nastavni sadržaji iz islamske vjeronauke mi pomažu da budem bolja osoba.	1 (0,8%)	8 (6,2%)	37 (28,5%)	84 (64,6%)
Nastavnik islamske vjeronauke zna objasniti sadržaj tako da ga razumijem.	1 (0,8%)	0 (0%)	20 (15,4%)	109 (83,8%)
Časovi islamske vjeronauke su bili monotoni	62 (47,7%)	39 (30%)	17 (13,1%)	12 (9,2%)
Na časovima islamske vjeronauke imao/la sam priliku aktivno učestvovati.	1 (0,8%)	2 (1,5%)	40 (30,8%)	87 (66,9%)
Na časovima islamske vjeronauke samostalno sam radio/la zadatke.	1 (0,8%)	14 (10,8%)	56 (43,1%)	59 (45,4%)
Na časovima islamske vjeronauke nastavnik je koristio računar, projektor, radio, TV...	18 (13,8%)	18 (13,8%)	31 (23,8%)	63 (48,5%)
Na časovima islamske vjeronauke imao/la sam priliku da crtam.	10 (7,7%)	34 (26,2%)	42 (32,3%)	44 (33,8%)

Na časovima islamske vjeronauke radio/la sam u grupama.	9 (6,9%)	9 (6,9%)	38 (29,2%)	74 (56,9%)
Na časovima islamske vjeronauke radio/la sam u parovima (dva učenika).	3 (2,3%)	14 (10,8%)	36 (27,7%)	77 (59,2%)
Nastavnik islamske vjeronauke svojim primjerom pokazuje kako se i mi trebamo ponašati.	0 (0%)	3 (2,3%)	14 (10,8%)	113 (86,9%)
Smatram da je nastavnik islamske vjeronauke davao bolje ocjene nego što zaslužujemo.	11 (8,5%)	25 (19,2%)	37 (28,5%)	57 (43,8%)
Smatram da se na islamskoj vjeronauci treba ocjenjivati i ponašanje, a ne samo znanje.	2 (1,5%)	3 (2,3%)	26 (20%)	99 (76,2%)
Na časovima islamske vjeronauke sam naučio/la kako se ispravno odnositi prema okolini.	2 (1,5%)	10 (7,7%)	30 (23,1%)	88 (67,7%)
Na časovima islamske vjeronauke sam naučio/la o historiji svoje zemlje.	8 (6,2%)	28 (21,5%)	52 (40%)	42 (32,3%)
Na časovima islamske vjeronauke sam učio/la o bosanskohercegovačkoj književnosti.	31 (23,8%)	49 (37,7%)	28 (21,5%)	22 (16,9%)
Na časovima islamske vjeronauke sam naučio/la da ne treba praviti razliku prema ljudima bez obzira na vjeru i naciju.	4 (3,1%)	0 (0%)	12 (9,2%)	114 (87,7%)
Nastava islamske vjeronauke je održavana u učionici.	1 (0,8%)	1 (0,8%)	16 (12,3%)	112 (86,2%)
Nastavnik islamske vjeronauke nas je vodio u posjetu vjerskim institucijama.	30 (23,1%)	31 (23,8%)	25 (19,2%)	44 (33,8%)

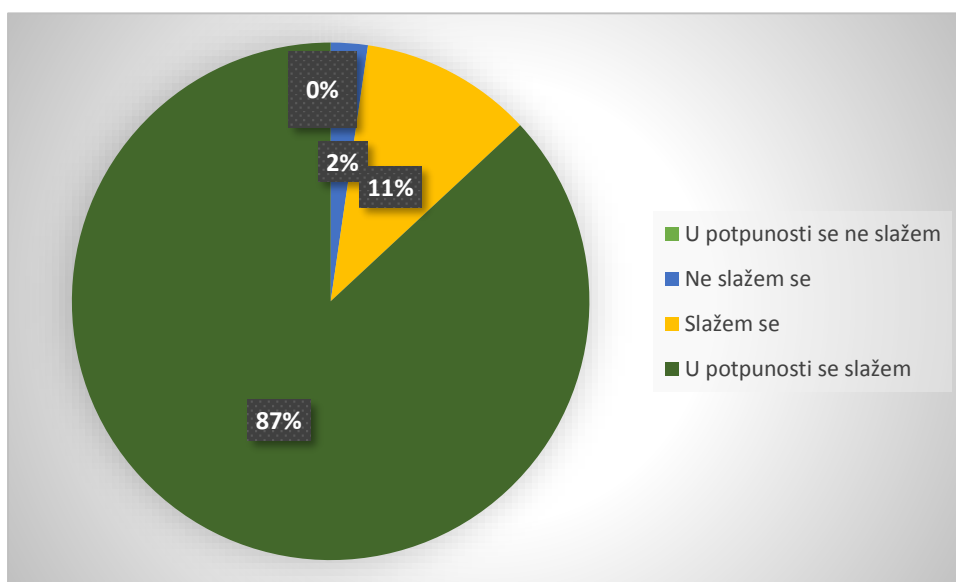
Ako uzmemo odgovore iz druge tvrdnje, da nastavni sadržaji iz islamske vjeronauke učenicima pomažu u svakodnevnom životu, treće, da nastavni sadržaji iz islamske vjeronauke pomažu u prevladavanju životnih problema te četvrte, da nastavni sadržaji iz islamske vjeronauke pomažu da učenici budu bolje osobe odnosno koje govore o nastavi islamske vjeronauke kao nečemu što pomaže/ne pomaže učenicima dobit ćemo sljedeće podatke:

Grafikon 9. Pozitivan uticaj islamske vjeronauke na svakodnevni život

Od ukupnog broja ispitanih učenika, njih 55% se apsolutno slaže, a 33% se slaže da im nastavni sadržaji iz islamske vjeronauke pozitivno utiču na svakodnevni život. 10% njih se ne slaže, a 2% se apsolutno ne slaže da im vjeronauka pozitivno utiče na život.

Svakako da je zanimljiv i podatak o ličnom primjeru nastavnika islamske vjeronauke koje pružaju djeci.

Grafikon 10. Lični primjer o ponašanju

Na tvrdnju da nastavnik islamske vjeronauke svojim ponašanjem pokazuje kako se i učenici trebaju ponašati nije bilo odgovora „u potpunosti se ne slažem“, dok su 3 (2%) učenika odgovorila „ne slažem se“. „Slažem se“ odgovorilo je 14 (11%) učenika, dok „u potpunosti se slažem“ odgovorilo 113 (87%) učenika.

Da im je nastava islamske vjeronauke pomogla da budu bolje osobe odgovorilo je 96% ispitanih učenika. Tome u prilog govore i rezultati koji kažu da nastavni sadržaji iz islamske vjeronauke pomažu u svakodnevnom životu, 85,8% ispitanih učenika ili približno isti procenat učenika (84,7%) kaže da im nastavni sadržaju pomažu u prevladavanju svakodnevnih problema.

Učenici o vjeronaučnim sadržajima uče i na vannastavnim aktivnostima (86,2%), iako je tek nešto malo više od pola ispitanih učenika (50,8%) pohađao sekciju koju je vodio nastavnik islamske vjeronauke.

Apsolutna većina ispitanih učenika (97,7%) aktivno je učestvovala na časovima islamske vjeronauke, dok je 77,7% njih izjavilo da časovi nisu bili monotoni.

Podaci koje smo dobili govore i o tome da nastavnici koriste sve oblike rada. Tako 56,9% učenika se u potpunosti slaže da su na časovima islamske vjeronauke radili u grupama, a 29,2% ih se slaže s tom tvrdnjom. Da su radili u parovima, 59,2% njih se u potpunosti slaže, a 27,7% ih se slaže. Kada je u pitanju individualni rad 45,4% ih se u potpunosti slaže da je zastupljen, a 43,1% se slaže s tim.

Korelacija sa drugim predmetima je prisutna u nastavi islamske vjeronauke. Kada je u pitanju odnos prema okolini (Moja okolina, Priroda, Biologija) 67,7% ispitanika se u potpunosti slaže da su ovu problematiku tretirali na časovima islamske vjeronauke. Da su o historiji svoje zemlje učili na časovima islamske vjeronauke 32,3% ih se u potpunosti slaže, odnosno 40% njih se slaže. Da su imali priliku da crtaju na časovima islamske vjeronauke u potpunosti se slaže 33,8% učenika, a 32,3% se slaže. Da su o bosanskohercegovačkoj književnosti učili na časovima islamske vjeronauke ne slaže se 37,7% učenika.

Učenici, njih 43,8% se apsolutno slažu da je nastavnik davao bolje ocjene nego što su zaslužili, ali ih, isto tako, njih 76,2% smatra da se treba ocjenjivati i ponašanje, a ne samo znanje.

U nastavi islamske vjeronauke primjenjuju se, pored verbalne i vizuelna i prakseološka metoda. Najviše prostora za unapređenje, kada su metode u pitanju jeste pitanje prakse. Tome u prilog govore i odgovori učenika u kojima potenciraju na praksi, ali i podaci koji kažu da je tek 53% ispitanih učenika bilo u posjeti vjerskim institucijama.

Da nastavnik svojim primjerom pokazuje kako se i oni trebaju ponašati je izjavilo 97,7% učenika. Podaci su ohrabrujući i, u smislu prakse idu u prilog prisutnosti ove metode u nastavi.

Podaci koji govore da su učenici na časovima islamske vjeronauke naučili da ne trebaju praviti razliku prema ljudima bez obzira na vjeru i naciju (96,9%) kao i oni o posjeti vjerskim

institucijama (53%) govore da su interkulturalni odgoj i obrazovanje pronašli svoje mjesto u nastavi islamske vjeronauke.

Na pitanje da li postoji nešto što bi učenici mijenjali u nastavi islamske vjeronauke kako bi iskustvo učenja bilo bolje, 47 učenika je odgovorilo na pitanje. Mnogi od njih su odgovorili da ne postoji ništa što bi mijenjali.

Odgovori učenika:

„Povećao bih broj časova na kojima mi učenici radimo u grupama zadatke koje dobijemo.“

„Djeca trebaju ići u mekteb, dosta pomaže i mislim da je vjeronauka nepotrebna onoj djeci koja su redovno išla u mekteb.“

„Promjenio bih nastavnika u JU OŠ Klokotnica.“

„Uvođenje tehnologije radi kvalitetnije i zanimljivije edukacije.“

„Ne bih ništa mijenjala, nastava islamske vjeronauke mi se u potpunosti dopada, zanimljiva je i veoma sam zadovoljna!“

„Sviđa mi se kako nam prolazi nastava islamske vjeronauke.“

„Nema, smatram da se nastavnik uvijek trudio da nam prenese gradivo na najbolji mogući način, stoga sam zadovoljna načinom na koji smo svi zajedno surađivali.“

„Možda davati primjere i savjete kako koristiti i učiti iz islama u situacijama koje su bliže današnjoj djeci.“

„Možda da posjećujemo neke vjerske institucije.“

„Što se tiče iskustva učenja, moja profesorica je bila perfektna, tako da ne postoji ništa što bih promijenila.“

„Uvesti predmet vjeronauku u treći i četvrti razred srednje škole kako bi nas pratilo vjersko obrazovanje do našeg sazrijevanja u samostalne ljude. Vjerujem da bi nam pomoglo da postanemo i izađemo iz školskih klupa kao vjerski obrazovani ljudi.“

„Ubacivanje tehnologije radi lakšeg, bržeg i zanimljivijeg obrazovanja.“

„Mislim da je u NPiP potrebno uvesti više praktičnog dijela, te da profesori budu barem malo strožiji u tom pogledu primjene praktičnog znanja, jer bi ono trebalo biti imperativ u vjeri,

možemo znati teoriju savršeno, ali to ne primjenjivati u praksi i sa tim nismo postigli skoro pa ništa.“

„Nastava islamske vjeronauke je vrlo dobro osmišljena u cilju stvaranja boljih osoba i zdravije okoline i nema potrebe za promjenama rada.“

„Ne, ovo iskustvo učenja je dovoljno dobro da nas nauči i pokaže primjer kako bi se mi trebali ponašati i kakvi bi mi trebali biti ljudi zapravo.“

„Ja ne bih ništa mijenjala, jer je meni nastava bila jako zanimljiva, poučna i nastavnik je bio jako dobar.“

Iz odgovora koji su ponudili učenici nailazimo na one koji ništa ne bi mijenjali u nastavi do onih koji predlažu određene promjene (više praktičnog, naglasak na tehnologiji, strožiji kriteriji), ali većini je jedno zajedničko: da su zadovoljni nastavom islamske vjeronauke.

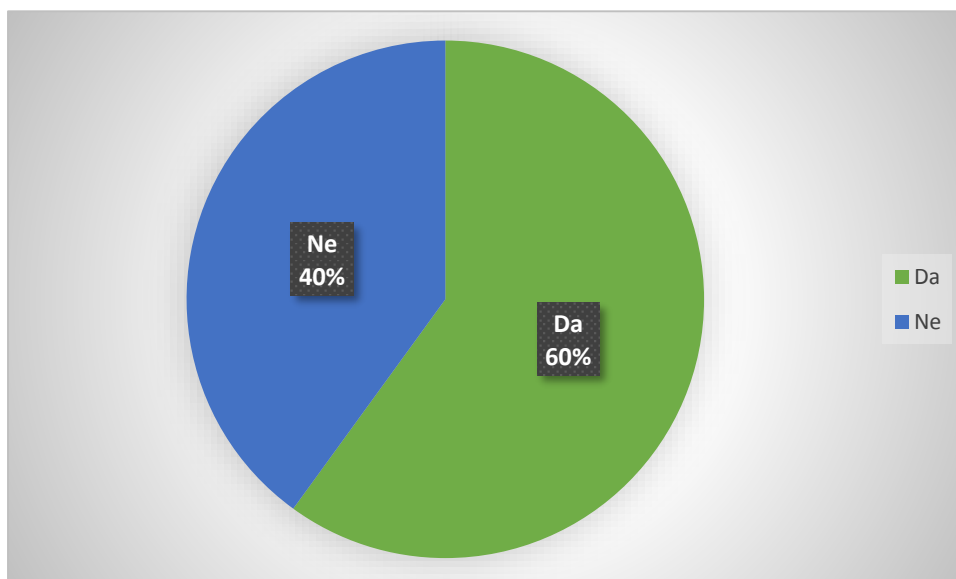
2. Analiza podataka dobijenih anketnim upitnikom za nastavnike

Četvrti zadatak istraživanja je bio ispitati i stavove nastavnika o metodičkim izazovima i specifičnostima realizacije nastave islamske vjeronauke. Postavljali smo pitanja i otvorenog i zatvorenog tipa, s tim što smo, za razliku od učenika, ovdje više postavili pitanja otvorenog tipa želeći saznati šta nastavnici imaju kazati o metodičkim izazovima.

Istraživanje smo proveli pomoću anketnog upitnika koji je nastavnicima bio dostupan u online formi. Nastavnicima smo postavili pitanja otvorenog i zatvorenog tipa, te tvrdnji sa kojima su iskazali svoje slaganje/neslaganje. Kod tvrdnji, kao što je bio slučaj i sa učenicima, nastavnici su zaokruživali onu s kojom se slažu na skali od 1 do 4. Broj 1 označava potpuno neslaganje, broj 2 neslaganje s tvrdnjom, broj 3 slaganje te broj 4 potpuno slaganje s tvrdnjom.

Nastavnici islamske vjeronauke su izuzetno mlad kadar, jer 85% ispitanika ima do 20 godina staža

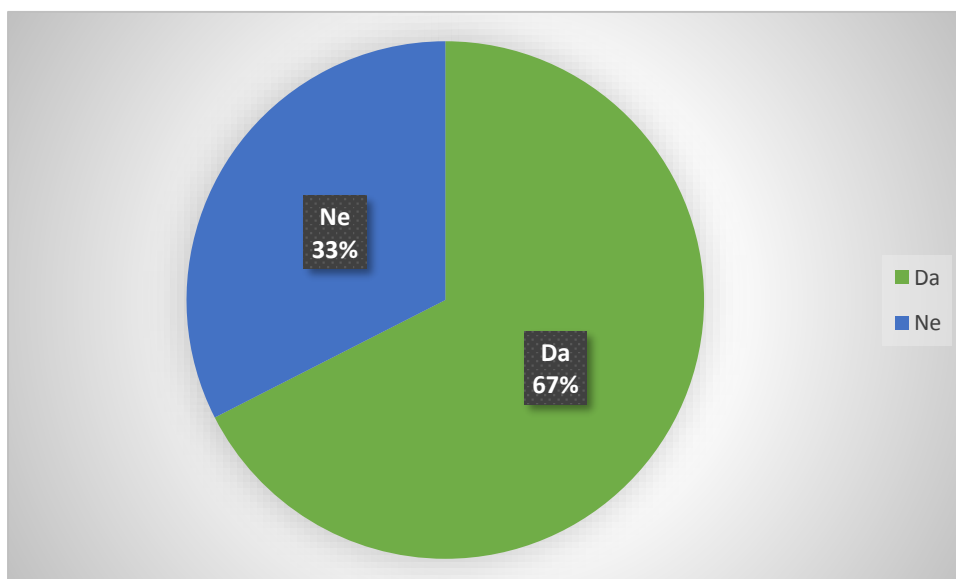
Prvo pitanje je bilo da li u školi ispitanika postoje sekcije kao što su hor ilahija, kurs arapskog pisma i slično.

Grafikon 11. Sekcije hor ilahija, arapskog pisma i sl.

Većina njih, 24 (60%) ispitanika je odgovorila da u njihovoj školi postoje sekcije kao što su hor ilahija, arapskog pisma i slično, dakle onih koje su usko vezane za islamsku vjeronauku. Ostali, 16 (40%) je odgovorilo da takve sekcije ne postoje u njihovim školama. S obzirom da su i učenici imali isto pitanje, podsjetit ćemo da je 60 učenika (46%) odgovorilo da u njihovoj školi postoje gore pomenute sekcije, a 70 (54%) da ne postoje.

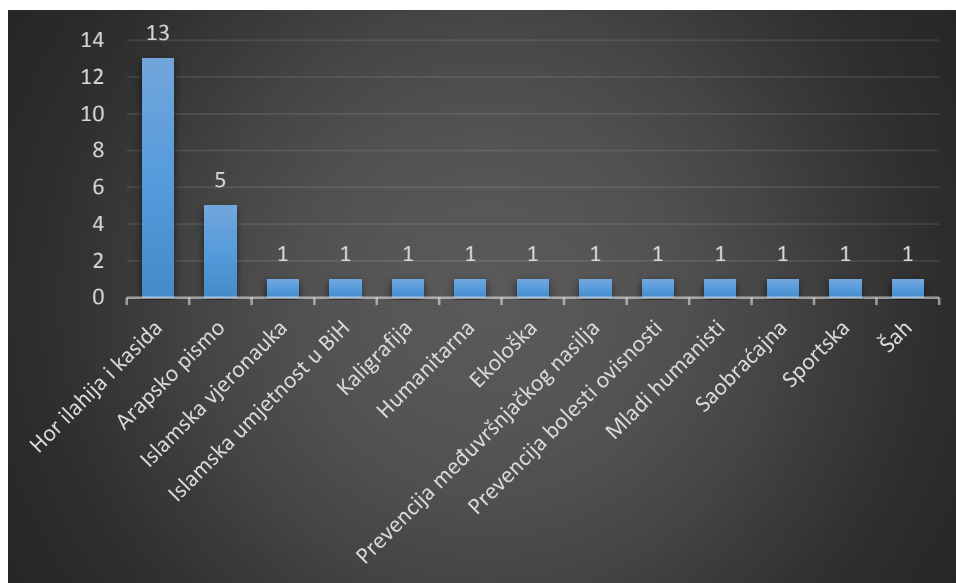
Naredno pitanje je bilo da li ispitanici vode bilo koju sekciju. Odgovori su prikazani u Grafikonu 12.

Grafikon 12. Vođenje sekcija

Odgovori su sljedeći: 27 (67%) ispitanika je odgovorilo da u okviru svog angažmana imaju i sekciju, dok je 13 (33%) odgovorilo da nemaju.

Naredno pitanje se odnosilo na ispitanike koji su u prethodnom odgovorili potvrdno, odnosno da vode sekciju. Pitanje je bilo koju sekciju vode.

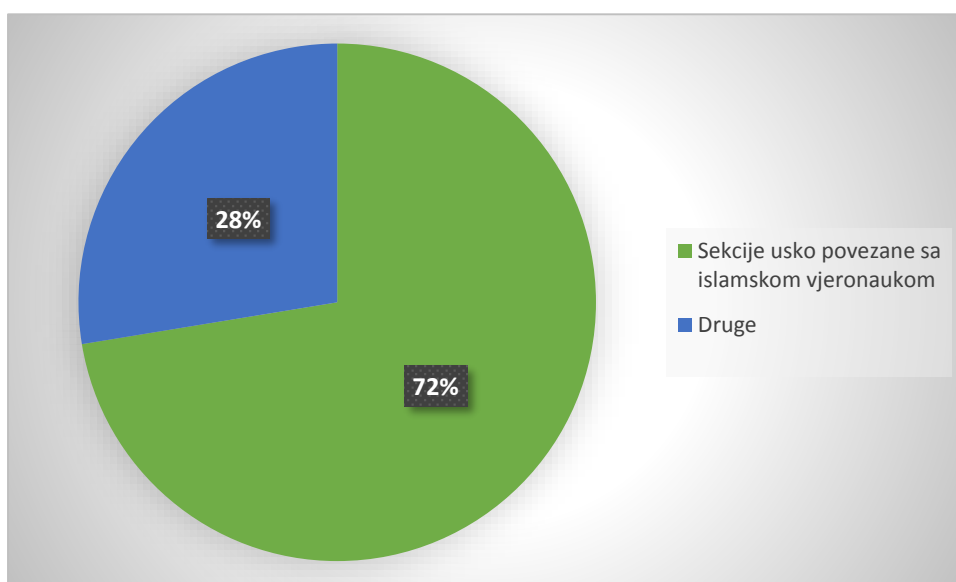
Grafikon 13. Sekcije koje nastavnici vode

Najveći broj ispitanika vodi sekciju Ilahija i kasida, njih 13 (45%), a zatim slijedi Arapsko pismo kojeg vodi 5 (17%) ispitanika.

Od 40 ispitanika njih 67% vodi određenu sekciju što govori da su nastavnici islamske vjeronauke involvirani u život škole. Iako od onih koji vode sekciju najviše otpada na sekcije ilahija i kasida te arapskog pisma (62,07%) ispitanici vode ukupno 13 različitih sekcija što govori o raznovrsnosti i aktivnom angažmanu u školi.

Treba istaći da troje ispitanika uporedo vode dvije sekcije i to Hor ilahija i kasida i Arapskog pisma; Hor ilahija i kasida i Humanitarnu sekciju te Hor ilahija i kasida i Prevenciju međuvršnjačkog nasilja.

Ukoliko sekcije Hor ilahija i kasida, Arapskog pisma, Islamske kulture i umjetnosti u BiH, Islamske vjeronauke te Kaligrafije usko povežemo za predmetom Islamska vjeronauka onda ćemo dobiti sljedeće rezultate (Grafikon 14).

Grafikon 14. Vođenje sekcija usko povezanih sa islamskom vjeronaukom

Kriterij kojim smo se vodili pri određivanju sekcija koje su usko vezane za islamsku vjeronauku jesu da ih u praksi skoro po pravilu i vode nastavnici islamske vjeronauke, iako bi se i sekcije poput Mladih humanista, Prevencije bolesti ovisnosti, Prevencija međuvršnjačkog nasilja mogle povezati sa predmetom, ipak ove sekcije često vode i nastavnici drugih predmeta.

Prema ovom kriteriju 21 (72%) ispitanik vodi sekciju usko vezanu za islamsku vjeronauku, dok njih 8 (28%) vode i druge sekcije.

Nastavnici islamske vjeronauke su uključeni u vannastavni rad učenika. Pored toga, primjetno je da određeni broj nastavnika, u vannastavnom radu sudjeluje i na drugim poljima/sekcijama poput sportskih sekcija, saobraćajne itd.

Ispitanicima smo, u nastavku anketnog upitnika ponudili 25 tvrdnji sa kojima su iskazali svoje slaganje/neslaganje na skali od 1 do 4. Tvrdnje se tiču principa, metoda i oblika rada, ocjenjivanja, međupredmetne korelacije, interkulturalnog odgoja i obrazovanja, nastavnog plana i programa te podrške u radu.

<i>TVRDNJE</i>	<i>U potpunosti se ne slažem</i>	<i>Ne slažem se</i>	<i>Slažem se</i>	<i>U potpunosti se slažem</i>
Na časovima islamske vjeronauke realiziram samo teoriju.	15 (37,5%)	17 (42,5%)	5 (12,5%)	3 (7,5%)
Na časovima adekvatno i redovno primjenjujem didaktičke principe.	0	1	22	17

	(0%)	(2,5%)	(55%)	(42,5%)
Na mojim časovima učenici imaju priliku aktivno učestvovati.	0 (0%)	0 (0%)	5 (12,5%)	35 (87,5%)
Moji časovi su zanimljivi i interaktivni.	0 (0%)	0 (0%)	19 (47,5%)	21 (52,5%)
Na časovima koristim računar, projektor, radio, TV...	0 (0%)	5 (12,5%)	17 (42,5%)	18 (45%)
Na časovima preferiram frontalni oblik rada.	3 (7,5%)	16 (40%)	18 (45%)	3 (7,5%)
Na mojim časovima učenici rade u grupama.	1 (2,5%)	5 (12,5%)	28 (70%)	6 (15%)
Na mojim časovima učenici rade u parovima.	1 (2,5%)	8 (20%)	26 (65%)	5 (12,5%)
Dajem bolje ocjene nego što učenici zaslužuju.	3 (7,5%)	10 (25%)	16 (40%)	11 (27,5%)
Na časovima ocjenjujem i ponašanje, a ne samo znanje.	3 (7,5%)	1 (2,5%)	20 (50%)	16 (40%)
Za neznanje iz mog predmeta učenik dobije jedinicu.	17 (42,5%)	14 (35%)	5 (12,5%)	4 (10%)
Učenike podučavam kako se ispravno odnositi prema okolini.	0 (0%)	0 (0%)	8 (20%)	32 (80%)
Učenike podučavam o historiji njihove zemlje.	0 (0%)	1 (2,5%)	18 (45%)	21 (52,5%)
Učenike podučavam o bosanskohercegovačkoj književnosti kad za to imam priliku.	1 (2,5%)	4 (10%)	21 (52,5%)	14 (35%)
Učenike podučavam da ne treba praviti razliku prema ljudima u odnosu na vjeru i naciju.	1 (2,5%)	3 (7,5%)	13 (32,5%)	23 (57,5%)
Nastavu islamske vjeronauke uvijek održavam u učionici.	1 (2,5%)	14 (35%)	17 (42,5%)	8 (20%)
Učenike sam vodio/la u posjetu vjerskim institucijama.	2 (5%)	6 (15%)	16 (40%)	16 (40%)
Disciplina učenika je najveći problem s kojim se suočavam u radu.	20 (50%)	15 (37,5%)	3 (7,5%)	2 (5%)

Primjećujem da učenici moj predmet doživljavaju lakšim od drugih i koriste ga kako bi popravili ukupni prosjek.	5 (12,5%)	18 (45%)	10 (25%)	7 (17,5%)
U menadžmentu škole imam istinsku i iskrenu podršku.	2 (5%)	1 (2,5%)	14 (35%)	23 (57,5%)
Za svoj rad imam adekvatnu podršku Islamske zajednice u BiH	0 (0%)	7 (17,5%)	17 (42,5%)	16 (40%)
Broj časova islamske vjeronauke je dovoljan za postizanje ciljeva i zadataka islamske vjeronauke.	5 (12,5%)	9 (22,5%)	15 (37,5%)	11 (27,5%)
Nastavni plan i program odgovara izazovu vremena kojeg živimo.	1 (2,5%)	9 (22,5%)	24 (60%)	6 (15%)
Nastavni plan i program daje smjernice kako metodički odgovoriti na izazove u nastavi islamske vjeronauke.	1 (2,5%)	8 (20%)	25 (62,5%)	6 (15%)
Ulažem u sebe kroz pohađanje stručnih programa i seminara.	0 (0%)	1 (2,5%)	16 (40%)	23 (57,5%)

17 nastavnika (42,5%) se ne slaže da na časovima islamske vjeronauke realizuju samo teoriju, dok njih 15 (37,5) se u potpunosti ne slaže s tim. Učenici su na ovu tvrdnju odgovorili na sljedeći način: 38 učenika (29,2%) se ne slaže da su na časovima učili samo teoriju, dok isti broj njih, 38 (29,2) se slaže da su učili samo teoriju.

Svi nastavnici (100%) su kazali da učenici aktivno učestvuju na časovima, odnosno 35 (87,5%) se apsolutno slaže, a 5 (12,5%) se slaže s tim. Da su na časovima imali priliku aktivno učestvovati slažu se i učenici. 87 njih (66,9%) se apsolutno slaže s tim, dok 40 (30,8%) se slaže. Na časovima 97,5% nastavnika primjenjuje didaktičke principe.

Kada je u pitanju korištenje računara, projektor, TV-a na časovima, 45% nastavnika se apsolutno slaže da koriste, odnosno 42,5% se slaže. Na konstataciju da na časovima islamske vjeronauke nastavnik koristi računar, projektor, radio, TV apsolutno se slaže 48,5% učenika, a 23,8% se slaže.

Svi oblici rada zastupljeni su u nastavi islamske vjeronauke. Frontalni oblik rada preferira 52,5% ispitanika, a 85% da učenici na časovima rade i u grupama. Kada je u pitanju rad u parovima, 77,5% je izjavilo da učenici imaju ovaj oblik rada. I učenici su imali priliku odgovoriti da li su na časovima radili u grupama i u parovima. Na konstataciju da su na časovima radili u grupama 56,9% se apsolutno slaže, a 29,2% se slaže sa konstatacijom. Slični

su rezultati i na konstataciju da su na časovima radili u parovima, 59,2% njih se apsolutno slaže, a 27,7% se slaže.

Ispitanici, njih 67,5% je odgovorilo da daju bolje ocjene nego što učenici zaslužuju, a čak 90% njih da ocjenjuje i ponašanje, a ne samo znanje. Za neznanje, 77,5% ispitanika ne daje jedinicu. I u ovome se krije odgovor što je od 130 ispitanih učenika, njih 110 na kraju ove školske godine imalo zaključnu ocjenu odličan (5), odnosno 85%. Više od pola anketiranih učenika se apsolutno slaže (43,8%), odnosno slaže (28,5%) da nastavnici daju bolje ocjene nego što učenici zasluže. Treba podsjetiti i da apsolutna većina anketiranih učenika smatra da nastavnici trebaju ocjenjivati i ponašanje, a ne samo znanje (76,2% se apsolutno slaže; 20% se slaže). Tako razmišljaju i postupaju i nastavnici te su na konstataciju da na časovima ocjenjuju i ponašanje, a ne samo znanje 40% njih odgovorilo da se apsolutno slaže, odnosno 50% se slaže.

Kao i iz odgovora učenika tako i iz odgovora nastavnika da se zaključiti da je međupredmetna korelacija prisutna u nastavi islamske vjeronauke. U našim tvrdnjama za primjere smo uzimali predmete Moja okolina, Biologija, Historija i Bosanski jezik i književnost.

Većina anketiranih nastavnika, njih 80% se apsolutno slaže da učenike podučava kako se ispravno odnositi prema okolini, a 67,7% učenika se isto apsolutno slaže s tim. „Učenike podučavam o historiji njihove zemlje“ 52,5% nastavnika se apsolutno slaže s ovom konstatacijom, 45% se slaže. „Na časovima islamske vjeronauke sam naučio/la o historiji svoje zemlje“ 40% ispitanih učenika se slaže, a 32,3% apsolutno slaže. Da učenike podučavaju bosanskohercegovačkoj književnosti kada za to imaju priliku 52,5% se slaže, a 35% se apsolutno slaže. Učenici su drugačije odgovorili, te je na konstataciju „na časovima islamske vjeronauke sam učio/la o bosanskohercegovačkoj književnosti“ najviše odgovorilo sa „ne slažem se“, njih 37,7%.

I nastavnici ispitani su potvrdili tezu o interkulturalnom odgoju i obrazovanju. Apsolutno se slaže njih 57,5% da učenike podučavaju da ne treba praviti razliku prema ljudima u odnosu na vjeru i naciju, a 32,5% se slaže, što čini 90%. Učenici su još uvjerljivije odgovorili, te su na konstataciju „na časovima islamske vjeronauke sam naučio/la da ne treba praviti razliku prema ljudima bez obzira na vjeru i naciju“ odgovorili na sljedeći način: 87,7% se apsolutno slaže s tim, dok se 9,2% njih slaže.

Kada su u pitanju izazovi discipline na nastavi 87,5% ispitanika se izjasnilo da disciplina nije najveći problem sa kojima se suočava u radu, a 57,5% se ne slaže da učenici islamsku vjeronauku shvataju lakšim predmetom od drugih te da im služi za popravljavanje prosjeka.

Podrška u radu je itekako bitna. Kada su u pitanju nastavnici islamske vjeronauke ona dolazi sa više adresa, a najčešće od menadžmenta škole te Islamske zajednice i njenih nižih nivoa.

Od ukupnog broja ispitanika, njih 92,5% je kazalo da u menadžmentu ima istinsku i iskrenu podršku, dok, kada je Islamska zajednica u pitanju, 82,5% kaže da za svoj rad ima adekvatnu podršku.

Kada je u pitanju nastavni plan i program rezultati pokazuju da su nastavnici zadovoljni njegovim kvalitetom. Da nastavni plan i program odgovara izazovu vremena kojeg živimo je odgovorilo njih 75% , a 77,5% da on daje smjernice kako metodički odgovoriti na izazove u nastavi islamske vjeronauke.

Izazovi sa kojima se nastavnici islamske vjeronauke susreću, pokazuju odgovori, jesu kako odgovoriti na izazove vremena kojeg živimo, kako mladima pružiti kvalitetan odgoj i obrazovanje, kako napraviti balans između tradicionalnog i savremenog, načini da nastavu učine što zanimljivijom učenicima itd. Tu su i problemi koje muče mnoge nastavnike poput nedostatka nastavnih pomagala, kabineta, neuslovan rad itd.

U svakom slučaju, jedan od načina prevladavanja mnogih izazova jesu stručni programi i seminari. Tako 97,5% ispitanika je kazalo da ulaže u sebe kroz pohađanje stručnih programa i seminara. Njih 67% prisustvuje redovnim seminarima i stručnim usavršavanjima, dok 28% pohađa dodatne seminare koji nisu u domenu obaveznog stručnog usavršavanja.

Ispitanicima smo postavili i šest pitanja otvorenog tipa, a ticali su se metodičkih izazova u nastavi islamske vjeronauke.

Prvo pitanje je glasilo: Koji su to najčešći (metodički) izazovi sa kojima se suočavate?

Navodimo neke od odgovora:

„Ne znam da li je najadekvatniji odgovor, ali imam potrebu da podijelim svoj izazov. Jedan od najvećih izazova, barem za mene, jeste balansiranje između zadovoljenja potreba i ispunjavanja želja roditelja i djece (obzirom da većina njih smatra da je dovoljno da dijete pohađa vjeronauku i da ima odličnu ocjenu) i nastojanja da djeca usvoje određena znanja, a prije svega odgojne vrijednosti, pozitivne navike, pozitivan odnos prema vjeri i islamskim vrijednostima koje će praktikovati u svakodnevnom životu. Kako pronaći sredinu?“

„Nedostatak nastavnih pomagala.“

„Teško je danas da mladi, s obzirom da je danas vrijeme pametnih telefona, da isprate nastavu na tradicionalan način. Iz tog razloga djeci dosta materijala pripremam da istraže putem svojih mobitela, laptopa i kompjutera.“

„Kako osvojiti roditelje i djecu koji imaju negativan stav prema vjeronauci.“

„Rad sa izuzetno nadarenim učenicima.“

„Rad sa velikim brojem učenika i više škola.“

„Nedostatak materijalno-tehničkih sredstava.“

„Nedostatak kabineta islamske vjeronauke.“

„Kako učiniti jednostavnim i zanimljivim znanje koje učenik treba usvojiti.“

„Odsustvo koncentracije i pažnje učenika.“

„Izazovi u radu sa nadarenim učenicima, rad na daljinu itd.“

„Nedostatak tehničkih mogućnosti za unapređenje nastave najveći je problem (i izazov) s kojim se susrećem u nastavi. Prikladnom upotrebom savremenih tehnologija u nastavi kroz slike, zvučne animacije, pametne table, demonstracije situacija zasigurno bi se postigli mnogo veći efekti u odnosu na postojeće.“

„Inovativni pristupi učenja i proučavanja u nastavi.“

„Napraviti vezu između sadržaja predmeta vjeronauka sa sadržajima drugih nastavnih predmeta.“

„Kako neke nastavne jedinice prilagoditi uzrastu učenika, pogotovo niži razredi.“

„Zbog malog broja učenika, zatim kombiniranih odjeljenja te inkluzivne nastave teško je pronaći adekvatnu metodu koja bi dala bolje rezultate.“

„Preopširnost plana i programa i neprilagođenost plana uzrastu učenika. Neprilagođeni određeni udžbenici iz vjeronauke.“

„Rad u više škola, te rad u kombinovanim odjeljenjima.“

„Kako ponuditi alternativu izazovima sadašnjice i redefiniranje, reinterpretacija islama u odnosu na klasike, jer mnoštvo klasičnih izvora nisu adekvatni za primjenu u vremenu i prostoru u kojem živimo.“

„Najčešći izazov jeste učiniti čas zanimljivim kako bi pažnja učenika bila usmjerena na isti.“

Neki odgovori, poput nepostojanje kabineta, rad u kombinovanim odjeljenjima, rad sa nadarenim učenicima, su se ponavljali te smo ih objedinili.

Primjećujemo da se ispitanici susreću sa mnoštvom (metodičkih) izazova u radu. Nekad su u pitanju osnovni uvjeti za rad, kao što je nedostatak nastavnih pomagala, nepostojanje kabineta. Tu su i problemi koji su prisutni i kod drugih nastavnika, poput rada u kombinovanim odjeljenjima, rad u više škola, pronaći vremena i posvetiti se nadarenim učenicima, kako pronaći sredinu između želja i zahtjeva roditelja i djece i realnosti odnosno da učenici zasluže ocjene itd.

U odgovorima nalazimo i dileme koje često muče nastavnike vjeronauke: kako odgojiti učenika, kako napraviti spoj i pomiriti tradicionalno i savremeno, kako odgovoriti na probleme mladih itd.

Sljedeće pitanje koje smo postavili ispitanicima jeste koliko na njihov uspjeh/neuspjeh u nastavi utiče položaj prosvjetnih radnika i obrazovanja općenito u društvu.

Navodimo neke od odgovora:

„Mnogo.“

„Djelomično.“

„Utiče djelomično, jer uspjeh koji postizemo u velikoj mjeri zavisi od nas samih, ali i prioriteta koje sebi postavimo. Koncept obrazovanja općenito, kojim se svakako ne možemo pohvaliti i u koji ne ulažemo adekvatno i dovoljno, utiče na sve predmete, odnosno kompletan odgojno-obrazovni sistem, a ne samo vjeronauku kao predmet.“

„Ima uticaja sam položaj obrazovanja, kod određenog broja učenika i njihovo shvatanje škole i njene uloge u životu (u negativnom kontekstu).“

„Nimalo.“

„Kao i svakom prosvjetnom radniku normalno da utiče, naš rad je obezvrijeđen, nastavnici se više ne cijene kao nekada.“

„Trudim se odgovorno pristupiti svojim radnim obavezama bez obzira na vanjske uticaje. Nisam zadovoljan položajem prosvjetnih radnika i obrazovanja općenito u društvu, ali to me ne obeshrabruje da odgovorno obavljam svoj posao.“

„Položaj prosvjetnih radnika u društvu mnogo utiče na kvalitetu nastave. Položaj nastavnika u društvu mnogo utiče na učeničko interesovanje za određeni predmet.“

„Uspjeh u nastavi ne ovisi o položaju prosvjetnih radnika u društvu, nego isključivo ono što je u domenu nastavnika i nastavnih sadržaja, tako da sam mišljenja da svaki nastavnik svoj uspjeh ili neuspjeh isključivo može vezati za sebe.“

„Ne osvrćem se uvijek na sve, jer ima dosta negativnih primjera. Nastojim pratiti uspješne i pozitivne primjere i oni svakako motivaciono utiču na mene, daju mi ideje i nove pristupe u radu.“

Još deset nastavnika je kratko odgovorilo da položaj prosvjetnih radnika i obrazovanja u društvu ne utiče na njihov uspjeh/neuspjeh u nastavi, dok je još šest nastavnika odgovorilo da mnogo utiče.

Iako su mišljenja ispitanika podjeljena, primjetan je odgovoran odnos prema nastavi bez obzira na odnos društva i zajednice prema prosvjetnim radnicima.

Naredno pitanje bilo je vezano za specifičnosti u realizaciji nastave islamske vjeronauke u odnosu na druge predmete.

Navodimo neke od odgovora:

„Vjeronauka daje prostor da na učenike djelujemo odgojno, jer su i sami nastavni sadržaji koncipirani tako da se akcenat stavlja na odgojnu notu, što kod većine drugih predmeta nije slučaj. Naš obrazovni sistem uopće, nameće nam obavezu dosljednog držanja nastavnog plana i programa, reprodukcija nastavnog sadržaja, tako da nema puno prostora za odgojno djelovanje. Osim toga, barem iz mog iskustva, učenici nastavu vjeronauke i nastavnike doživljavaju kao osobe od povjerenja, prijatelje pa tek onda nastavnike, pa i tu imamo prostor za aktivno odgojno djelovanje.“

„Duhovna vertikala koja svima nama nedostaje i njena refleksija na naše postupke.“

„Zato što ovaj predmet prvenstveno zastupa odgojnu komponentu kod svakog učenika, te kroz takav vid prožima izuzetnu obrazovnu funkciju.“

„Kreativnost i odgojna komponenta nastavnih sadržaja.“

„Više su odgojno orijentisani u odnosu na druge predmete.“

„Samim tim što je izborni predmet, zatim reduciran mehanizam negativne ocjene, fokus na odgojnom radu.“

„U okviru predmeta, učenici razmišljaju, istražuju i postavljaju pitanja o svemu i svačemu (svijetu, životu, prirodi i Bogu, međuljudskim odnosima, porodici, domovini, mjestu i ulozi u Evropskoj uniji, suživotu i toleranciji...) i uče da je život vrijednost i dar Božiji.“

„Za razliku od većine drugih predmeta gdje se memorisanje i doslovna interpretacija nekih tekstova i sadržaja smatra nižim kvalitetom usvojenosti u nastavi vjeronauke je memorisanje mnogih sadržaja pokazatelj kvalitetne usvojenosti.“

„Nema ih.“

„Interakcija i povezanost sa drugim nastavnim predmetima i sa aktuelnim zbivanjima u društvu.“

„Specifičnost nastave islamske vjeronauke jeste što uz znanje nastavnik kroz nastavne sadržaje pruža i odgojnu dimenziju islama. Mišljenja sam da nastavnik u svome radu može mnogo uticati na sami tok odgoja učenika, pogotovo u uzrastu srednjeg obrazovanja. Učenici vole islamsku vjeronauku i pristupaju joj jednakom ozbiljnošću kao i prema drugim predmetima, ali u jednoj opuštenijoj prijateljskijoj atmosferi.“

U odgovorima ispitanika primjećujemo da većina specifičnost u realizaciji nastave islamske vjeronauke naglašava odgojnu komponentu koju vjeronauka nudi. Pojedini nastavnici navode kao specifičnost i interakciju sa drugim predmetima, izazove i pitanja sa kojima se suočavaju učenici.

Prema Vašem mišljenju možete li/uspjevate li odgovoriti na sve metodičke izazove u nastavi islamske vjeronauke, bilo je naredno pitanje.

Navodimo neke od odgovora:

„Da.“

„Uglavnom.“

„Mislim da se obrazovanje pa samim tim i izvođenje odgojno-obrazovnog procesa, metodički izazovi, zasnivaju i idu u pravcu cjeloživotnog učenja i usavršavanja. Svaki novi dan nosi nove izazove, te nekada i pored sve dobre volje, truda, motivacije i želje, ne uspijemo u potpunosti ostvariti ono što smo planirali. To naravno zavisi koliko i od nas samih, toliko i od učenika, okruženja i mnogih drugih subjekata koji čine odgojno-obrazovni sistem.“

„Donekle da, sigurno može još bolje.“

„Smatram da mogu.“

„Nažalost, ne.“

„Na sve ne, ali na većinu da.“

„Uvijek ostaje nešto što se da popravljati.“

„Moguće je odgovoriti na sve izazove u nastavi islamske vjeronauke kada imate podršku adekvatnih osoba.“

„Zavisno od gradiva.“

„Nastojim odgovoriti.“

„S obzirom da radim 'na sebi' kad je stručno usavršavanje u pitanju kroz pohađanje stručnih seminara, praćenja stručne literature smatram da uspijevam odgovoriti metodičkim izazovima u nastavi islamske vjeronauke.“

„Ne uspijevam.“

„Teško je odgovoriti na sve izazove. U većini slučajeva da.“

„Trudim se, a naravno da se jave problemi i izazovi, ali to je ljepota ovog poziva.“

„Smatram da donekle uspijevam u tome.“

„Ne mogu, neophodni su bolji, stručni konkretni seminari koji će nam dati naputke u radu.“

„Trudim se. Mislim da se dobro nosim sa svim.“

„Možda.“

„Ne postoji osoba koja može da bude u top formi cijelu školsku godinu, ali u većini vremena provedenog u učionici smatram da odgovaram metodičkim izazovima. U prilog tome govore ankete koje redovno na kraju školske godine provodim sa učenicima završnih razreda i to nakon njihovog posljednjeg provedenog dana u školi kako bi informacije koje dobijam bile što konkretnije i realnije.“

Još pet ispitanika je odgovorilo sa „ne“, devet sa „da“, te jedno sa „možda“. S obzirom da smo već imali te odgovore nismo ih ponavljali.

Nastavnički poziv zahtjeva cjeloživotno učenje te stalnu nadogradnju. Stoga smo pitali ispitanika na kojim programima stručnog usavršavanja i seminarima su prisustvovali u posljednje dvije godine.

Navodimo neke od odgovora:

„Na stručnim usavršavanjima vezanim za razvijanje sopstvenih kompetencija koje će doprinijeti kvalitetnijem izvođenju nastave i razvijanju učeničkih kompetencija: Ishodi učenja; Socio-pedagoški model prevencije devijantnog ponašanja; Uloga religije u prevenciji devijantnog ponašanja; Islamski odgoj u savremenom dobu; Razvijanje duhovnosti kroz nastavu Islamske vjeronauke; Islamska vjeronauka i opasnost šablonizma; Inkluzivne i edukacijske prakse u BiH i regiji-naučni skup; Vršnjačko i rodno zasnovano nasilje; Ishodi učenja u nastavnim planovima i programima; Djeca s teškoćama u razvoju: Intelektualne teškoće; Planiranje i programiranje u nastavi islamske vjeronauke; 2. Međunarodna konferencija Obrazovanje i informacione tehnologije; Izazovi odgoja u digitalno doba, Ranko Rajović; Inkluzija da - za iste mogućnosti; webinar - upotreba alata u online nastavi...“

„Seminari Pedagoškog zavoda i Islamske zajednice.“

„Seminarima Pedagoškog zavoda namjenjeni pedagogima, te Islamske zajednice namjenjeni vjeroučiteljima. Seminarima NVO usmjerenih ka pozitivnoj psihologiji, te isključivo vjerske prirode, hadis i akaid.“

„Seminar u Sarajevu pod pokroviteljstvom Rijaseta IZ-e u BiH o kocki.“

„Seminari od strane PPZ-a, stručni aktivni na nivou škole, seminari povodom Dana maternjeg jezika...“

„Na svim seminarima organizovanim od strane Pedagoškog zavoda i Muftijstva.“

„Bio sam na pet seminara o islamskoj vjeronauci u posljednje dvije godine.“

„Redovno prisustvujem svim seminarima koje organizuje Rijaset Islamske zajednice u saradnji sa Pedagoškim zavodom kao i seminarima koje se organizuju na nivou škole.“

„Evaluacija NPiP Islamske vjeronauke i Inovacije u nastavi islamske vjeronauke.“

„Prevencija nasilja i mnogi webinar o unapređenju kvaliteta online nastave.“

„Prisustvovala sam seminarima o prevenciji ovisnosti kod maloljetnika, zatim o inovacijama u nastavi islamske vjeronauke, o značaju porodice i porodičnog života u današnjem društvu.“

„Mnogim. Otprilike su svi vezani za predmet, ali neki se odnose i na druge teme.“

„Evaluacija nastavnog plana i programa Islamske vjeronauke - značaj i vrste evaluacije, Doprinos ureda za društvenu brigu kroz različite socio-humanitarne projekte, Osnovni modeli rada sa učenicima u cilju preventivnog djelovanja ovisnosti, Religioznost kao faktor prevencije ovisnosti: socialno-psihološka perspektiva, Značaj projekta 'Program prevencije ovisnosti za širu društvenu zajednicu', Inkluzija u nastavi islamske vjeronauke.“

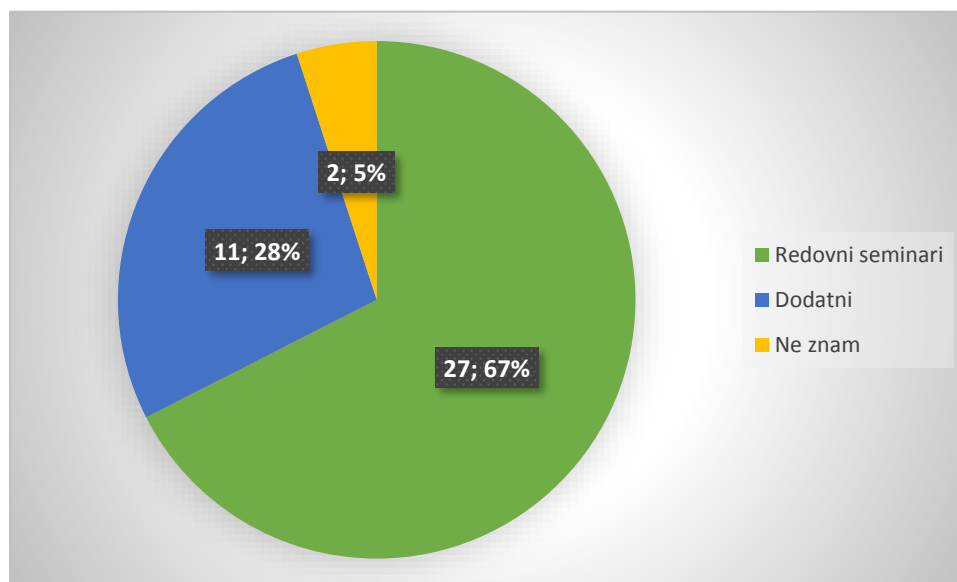
„Ne znam.“

„Ne znam napamet teme.“

„Na seminarima koje organizira PPZ i IZ, ali i drugim seminarima koji imaju doticaja sa savremenim informacionim tehnologijama.“

Odgovori koje nismo ponavljali jesu oni u kojem ispitanici kažu da su prisustvovali seminarima u organizaciji pedagoških zavoda i muftijstva odnosno Uprave za obrazovanje i nauku.

Iz odgovora zaključujemo da svi ispitanici prisustvuju redovnim seminarima u okviru obaveznog stručnog usavršavanja, a neki od njih, pored ovih prisustvuju i mnogim drugim što možemo vidjeti i iz Grafikona 15.

Grafikon 15. Prisustvovanje seminarima i stručnim usavršavanjima

Iz Grafikona 15 vidljivo je da od 40 ispitanika njih 27 (67%) prisustvuje redovnim seminarima u organizaciji pedagoških zavoda i Uprave za obrazovanje i nauku, 11 (28%) ispitanika pored redovnih je prisustvovalo dodatnim seminarima i stručnim usavršavanjima, dok 2 (5%) ispitanika su odgovorili da ne znaju.

Posljednje pitanje za nastavnike islamske vjeronauke bilo je sljedeće: Promišljajući o svojim ukupnim nastavnim kompetencijama, za koju biste kompetenciju voljeli biti dodatno osnaženi? Koja su to znanja, vještine, sposobnosti?

Navodimo neke od odgovora:

„Digitalne kompetencije (upotreba različitih alata) koje bi mi omogućile efikasnije ispoljavanje kreativnosti i pomogle u unapređenju nastave vjeronauke, te istu učinile zanimljivijom.“

„Društvene aktivnosti s učenicima.“

„Didaktičko-metodičke.“

„Sposobnost empatije naspram učeničke ovisnosti izazovima nove tehnologije.“

„Metodiku utemeljenju na kur'anskom algoritmu prenošenja znanja.“

„Za didaktičku i pedagošku kompetenciju bih više volio biti osnažen, da prisustvujem seminarima i dodatno da se razvijem u tom pogledu.“

„Pismenost i samo pismenost, mudrost komunikacije, volontiranje na putu dobra.“

„Kompetencije iz oblasti psihologije.“

„Sve koje će poboljšati kvalitetu nastavu i njene ciljeve i zadatke.“

„Nisam sigurna.“

„Povijest islama.“

„Možda više informatičkih kompetencija ne bi bilo na odmet.“

„IT.“

„Tehnologija ili rad sa djecom sa posebnim potrebama.“

„S obzirom da sve više imamo potrebu za upotrebom novih tehnologija u nastavi smatram da bih trebao osnažiti kompetencije koje se tiču rada sa novim tehnologijama (obrada video sadržaja, pravljenja kvizova itd.).“

„Nisam razmišljao o tome.“

„Usavršiti poznavanje arapskog jezika.“

„Inovacije u nastavi i pristup djeci kroz usvajanje gradiva.“

„Možda strani jezici.“

„Menadžment.“

„Uvijek trebamo nove ideje u metodama rada, ali i IT kompetencije.“

„Pričanje priča i bajki i uopće interpretacija teksta.“

„Voljela bih se dodatno edukovati u oblasti rada sa djecom s posebnim potrebama, individualnom pristupu i organizovanju nastave za pomenutu kategoriju učenika.“

„Metodika, volio bih jos izgraditi se, ali i psihologija takođe. Mislim da kvalitetan razgovor sa učenicima, pogotovo starijih razreda 8. i 9., kao i srednje škole bi zasigurno bilo od koristi.“

„Poznavanje platformi za online nastavu. Sposobnosti komuniciranja sa učenicima na daljinu.“

„Ne znam.“

„Efikasnije korištenje modernih tehnologija i neke vještine vezane za rad sa osobama koje dolaze iz ranjivih skupina (djeca iz socijalno ugroženih porodica, disfunkcionalnih porodica, romska populacija).“

„Kreiranje interaktivnih nastavnih sredstava, kreativne radionice i sl.“

„Nastojim se usavršavati u IT sektoru, što me ponukalo da upišem studij informacionih tehnologija što sam uspješno okončao i prije tri godine i magistrirao. Također, nastojim nalaziti spoj vjerskog i računarskog svijeta, te i na taj način prilaziti učenicima.“

Odgovore koje nismo navodili su ponovljeni odgovori o usavršavanju na polju tehnologije te radu sa djecom sa posebnim potrebama.

Iz odgovora ispitanika uočljiva je želja za nadogradnjom znanja i vještina, a koje bi im pomogle u boljem obavljanju njihovih poslova. S obzirom da je najveći broj odgovora bio da žele nadogradnju u oblasti tehnologija to može biti pokazatelj kakvi seminari trebaju nastavnicima islamske vjeronauke u budućnosti. Online nastava koju su, kao i drugi nastavnici realizirali vjeroučitelji dodatno daje na važnosti i potrebi ka usavršavanjem u tom domenu.

3. Analiza i diskusija rezultata dobijenih intervjuom

Intervju smo uradili sa doc.dr. Nezirom Halilovićem, šefom Odjela za vjeronauku Uprave za obrazovanje i nauku Islamske zajednice u BiH. Intervju je strukturiran, sa unaprijed određenim redoslijedom i pitanjima. Intervju se sastojao od osam pitanja, a rukovodilac je iznio svoje

stavove, mišljenja i podatke o nastavnom planu i programu, metodičkim izazovima i specifičnostima u nastavi islamske vjeronauke.

Prvo pitanje intervjua je glasilo: Koliko je puta, od ponovnog uvođenja islamske vjeronauke u škole izmjenjen nastavni plan i program?

Doc.dr. Halilović kaže da je od ponovnog iniciranja vraćanja predmeta vjeronauka u školski sistem, do sada izrađeno pet generacija nastavnih programa islamske vjeronauke. Detalje o tome imate u mom radu objavljenom u Glasniku Islamske zajednice za septembar-okobar 2019. „Razvojni put nastavnih programa islamske vjeronauke od 1990. do 2020.“, str. 759-776.

Drugo pitanje je glasilo: Jesu li promjene koje su rađene u nastavnim planovima i programima tehničke ili suštinske prirode? Sadrže li kvalitativne i suštinske promjene kao odgovor na specifičnost nastave i metodičke izazove?

Promjene su rađene u različitim vremenskim intervalima i uvijek su rezultat uvida u trenutno stanje, sagledavanje potreba tadašnjih generacija i tehničkih i ostalih mogućnosti Islamske zajednice. Sve promjene u datom trenutku su pokazale određene kvalitete. Promjenom okolnosti dolaskom novih generacija, mijenjale su se i potrebe, a samim tim i kvalitet tih nastavnih programa je slabio. Upravo na tom osnovu razvijani su novi programi koji su trebali odgovoriti novonastalim situacijama i potrebama. To je permanentan proces koji će trajati. Svi programi sadrže i kvalitativne i suštinske promjene koje se odnose na period donošenja, tokom vremena kako se stanje mijenjalo, različito je tretiran kvalitet ponuđenih rješenja, odnosno konkretna nastavna praksa je potvrdila šta je vrijedno i kvalitetno u ponuđenim rješenjima, a šta treba mijenjati. Zato i imamo dijelove nastavnog programa koji su konstantno prisutni, a imamo i dijelove koji se mijenjaju.

Treće pitanje je glasilo: U čemu se ogleda posljednja izmjena nastavnog plana i programa?

Posljednja izmjena nastavnog programa došla je nakon opsežne evaluacije nastavnih programa tokom koje je prikupljeno i obrađeno više od 1100000 podataka, prikupljenih od 6120 roditelja, 620 vjeroučitelja, 337 pedagoga, 4735 učenika osnovne škole i 1680 učenika srednje škole. Evaluacija je potvrdila dijelove nastavnog programa koji su ocijenjeni kao kvalitetni i isti su zadržani, a ostali dijelovi su promijenjeni na način da su redefinisani ili su prebačeni iz jednog razreda u drugi, gdje su traženi, ili su zamijenjeni potpuno novim dijelovima. Najznačajnija promjena je svakako definisanje ishoda učenja i ovo je prvi nastavni program koji je fokusiran na ishode učenja.

Četvrto pitanje je glasilo: U kojem pravcu će ići naredne izmjene nastavnog plana i programa? Kakve su tendencije? Šta su očekivanja i zahtjevi nastave koja treba pripremiti djecu za život u neizvjesnoj budućnosti?

Pandemija virusa korone i munjeviti prelazak na online edukaciju donio je korjenite promjene u sistemu edukacije u čitavom svijetu, pa samim tim i u nastavi islamske vjeronauke. Online nastava je otkrila slabosti naših sadržaja koje putem mreža šaljemo učenicima. Poseban izazov sadržaja nastave vjeronauke je problem pubuđivanja duhovnosti kod učenika što je puno veći izazov nego puko slanje informacija i pojašnjenja gradiva. To nalaže potrebu za novom izmjenom kako bi se sadržaji prilagodili toj novoj realnosti i odgovorili potrebama nastalim u novim okolnostima, te što adekvatnije pripremili narastajuće generacije za život u realnom vremenu i pripremili ih za život u budućnosti.

Peto pitanje je glasilo: Nadležni ste za rad nastavnika islamske vjeronauke na području cijele Bosne i Hercegovine. Šta sve jeste u Vašoj nadležnosti? S obzirom na drugačije državno uređenje kada su u pitanju obrazovanje i drugi predmeti koji su isključiva nadležnost entiteta odnosno kantona, koliko je to prednost?

Nadležnosti ovog odjela precizirane su Pravilnikom o organizaciji i radu Rijasetu i Sistematizacijom Uprave za obrazovanje i nauku. U suštini radi se o svim aktivnostima iz domena vjeronauke počevši od svih aktivnosti u pogledu nastavnih planova i programa islamske vjeronauke, udžbenika islamske vjeronauke, izdavanja saglasnosti vjeroučiteljima bez kojih se ne mogu obavljati poslovi vjeoručitelja, preko komunikacije s ministarstvima obrazovanja u svim pitanjima vezanim za vjeronauku, komunikacije s nevladinim organizacijama iz domena vjeronauke, praćenja i učešća u istraživanjima vezanim za vjeronauku, medijskih nastupa vezanih za vjeronauku, pripreme i organizacije takmičenja iz vjeronauke, itd. Iako je Bosna i Hercegovina organizovana tako kako je organizovana, uvijek postoje načini da se stvari dovedu u red, a vjeronauka je jedna lijepa, velika i uspješna priča u sistemu Islamske zajednice, prvenstveno zahvaljujući vjeroučiteljima i njihovom predanom radu, a zatim i ostalim faktorima.

Šesto pitanje je glasilo: Koji su to metodički izazovi u nastavi islamske vjeronauke?

Tradicionalno najveći metodički izazov u nastavi je pitanje rutine i šablonizma u nastavi i bezidejnosti. To generalno pogađa sve nastavnike, baš kao što hrđa napada svako željezo, s tim da je to posebno veliki problem u nastavi vjeronauke. Drugi veliki izazov koji je otkrila pandemija virusa korone je pitanje pripreme i organizacije nastave online putem.

Sedmo pitanje je glasilo: Da li su nastavnici i profesori odgovorili na te izazove?

U pitanju su otvoreni izazovi bez konačnog odgovora na iste. Generalno, zadovoljni smo radom naših nastavnika i profesora islamske vjeronauke i konstantno visok procenat polaznosti vjeronauke najbolje svjedoči o kvalitetu njihovog rada, s tim da taj kvalitet uvijek može i treba biti bolji.

Posljednje, osmo pitanje je glasilo: Koje su to kompetencije koje smatrate da nastavnici islamske vjeronauke trebaju stalno unapređivati?

Nekoliko polja su fundamentalna za vjeronaučni poziv. Prije svega, nastavnik islamske vjeronauke mora imati visokoizgrađene ljudske kvalitete. Svako ko smatra da je završio s tim pitanjem već je u problemu, tako da je to pitanje fundamentalno. Učenici u komunikaciji s nastavnikom direktno od njega uče ljudske kvalitete, odnosno, da se još preciznije izrazim, analiziraju i kompariraju šta je od vrijednosti o kojima svakodnevno govori realno primijenio u svakodnevnom životu. Shodno zapaženom, učenici uzimaju kritičke stavove i spram nastavnika i spram vjere i vjeronaučnih sadržaja.

Druge prijeko potrebne kompetencije su metodičke kompetencije, jer koliko god mislimo da smo ovladali nekim metodama i tehnikama nastave, nikada nije dovoljno.

Posebno je važno da nastavnici budu otvoreni za različite strategije nastave i da ne dođe do mektebizacije vjeronauke, što je realna opasnost, jer nastavnici su tako kvalitetno ovladali vjeronaučnim sadržajima da ih lahko može prevariti sigurnost u iste, mada je metodička razrada sadržaja i njihovo približavanje potrebama narastajućih generacija potpuno drugo pitanje i najčešće se griješi u metodičkoj obradi, a rijetko i skoro nikako u samim sadržajima.

Diskusija rezultata dobijenih intervjuom

Promjene nastavnih planova i programa govore o stalnom ažuriranju te nadogradnji i poboljšanju. Prva generacija nastavnog programa je iz 1990. godine kada se Islamska zajednica pripremala za vraćanje predmeta u škole. Drugim nastavnim planom i programom iz 1994. godine vjeronauka je uvrštena kao redovan predmet u svim osnovnim i srednjim školama na slobodnim teritorijama. 1997. godine usvojen je Plan i program vjeronauke za osnovnu i srednju školu sa minimalnim izmjenama u odnosu na plan iz 1994.

Prelazak na devetogodišnju osnovnu školu donio je nove nastavne planove i programe i za islamsku vjeronauku. Rijaset Islamske zajednice je, iz godine u godinu, od 2006. do 2011.

godine donosio za pojedine razrede nastavne planove i programe. Nastavni plan je razrađen i u jednočasovnoj i dvočasovnoj verziji

2019. godine usvojen je novi nastavni plan i program islamske vjeronauke sa definiranim ishodima učenja.

Posljednja izmjena nastavnog plana i programa došla je nakon evaluacije u kojoj je učestvovalo 6120 roditelja, 620 vjeroučitelja, 337 pedagoga, 4735 učenika osnovne te 1680 učenika srednje škole.

Izazovi sa kojima se suočava nastava islamske vjeronauke je pitanje šablonizma i rutine u nastavi, kao i organizacija nastave online putem, a izgradnja moralnih, ljudskih načela i metodičke kompetencije su fundamentalne za nastavnike vjeronauke.

ZAKLJUČAK

Tretirana zakonima na svim nivoima vjeronauka se u Bosni i Hercegovini izvodi u osnovnim i srednjim školama. Metodika nastave islamske vjeronauke proučava zakonitosti odgoja i obrazovanja u vjeri. Kao i kod drugih nastavnih predmeta ona obuhvata principe i oblike rada, metode nastavnog rada, prožima se sa drugim nastavnim predmetima, ali njena specifičnost, pored oslanjanja na vannastavne i vanškolske aktivnosti jeste i poseban akcenat na odgoju.

Cilj istraživanja je bio utvrditi metodičke izazove i specifičnosti realizacije nastave islamske vjeronauke. Uzorak je činilo 130 učenika te 40 nastavnika islamske vjeronauke.

Metodički izazovi koji se postavljaju pred nastavnike islamske vjeronauke su mnogobrojni i u mnogim slučajevima, neovisni o izazovima u drugim nastavnim predmetima, pa je o ovoj temi iznimno važno istraživati i pisati.

O izazovima (u nastavi) islamske vjeronauke dovoljno govori i podatak da je od početka uvođenja u osnovne i srednje škole do danas bilo pet generacija nastavnih programa. Posljednji koji je usvojen 2019. godine, kako piše doc.dr. Nezir Halilović u Razvojnim putevima nastavnih programa islamske vjeronauke od 1990. do 2020. po sistematičnosti i praćenju savremenih tokova ne zaostaje za nastavnim programima ostalih školskih predmeta, a možda čak i prednjači. Pet generacija nastavnih programa najbolje govori o brizi i naporima kako bi islamska vjeronauka odgovorila svrsi svog postojanja. Svaki od ovih programa ukazuje na praćenje aktualnih tokova. Nastavni plan i program koji je usvojen 2019. godine koncipiran je prema ishodima učenja, a nastavnici se slažu da nastavni plan i program odgovara izazovu vremena kojeg živimo te da daje smjernice kako metodički odgovoriti na izazove u nastavi islamske vjeronauke. Da se posljednoj izmjeni nastavnih planova i programa pristupilo kvalitetno govori i podatak da je do izmjene došlo nakon opsežne evaluacije nastavnih programa tokom koje je prikupljeno i obrađeno više od 1100000 podataka, prikupljenih od 6120 roditelja, 620 vjeroučitelja, 337 pedagoga, 4735 učenika osnovne škole i 1680 učenika srednje škole.

O nastavnim iskustvima učenika najbolje govori podatak o polaznosti islamske vjeronauke. Polaznost 2019. godine u osnovnim školama je iznosila 95,59%, dok je u srednjim školama procenat polaznosti nešto manji i iznosi 87,37%. Čak 6415 učenika osnovnih i srednjih škola iz svih dijelova Bosne i Hercegovine učestvovalo je u evaluaciji nastavnih planova i programa. Na taj način, učenici su direktno dali svoj doprinos u unapređenju nastavnih programa.

Istraživanje koje je provedeno u sklopu ovog rada je pokazalo pozitivna nastavna iskustva učenika. Tako 86,1% ispitanih učenika kaže da im nastavni sadržaji iz islamske vjeronauke pomažu u svakodnevnom životu, 84,7% ih kaže da im sadržaji pomažu u prevazilaženju životnih problema, a 93,1% da im sadržaji iz islamske vjeronauke pomažu da budu bolje osobe. Velika većina, 97,7% ispitanih učenika kaže da nastavnici islamske vjeronauke svojim primjerom pokazuju kako se učenici trebaju ponašati. Učenici, takođe kažu da je potrebno više praktičnog kao i da je neophodno naglasak staviti na tehnologiji.

Problematika ocjenjivanja je naročito osjetljiva i kompleksna u nastavi islamske vjeronauke. Stručnjaci iz ove oblasti navode da je potrebno pratiti i ocjenjivati i odgojnu stranu i praktičnu primjenu učenja. U tome se slažu učenici, ali i nastavnici. Od ukupnog broja ispitanih učenika, 96,2% smatra da se na islamskoj vjeronauci treba ocjenjivati i ponašanje, a ne samo znanje. Kada su u pitanju nastavnici, 90% ispitanih kaže da ocjenjuje i ponašanje, a ne samo znanje.

Neki od izazova sa kojima se suočavaju nastavnici islamske vjeronauke su dileme kako odgovoriti na izazove vremena kojeg živimo, kako mladima pružiti kvalitetan odgoj i obrazovanje, nedostatak nastavnih pomagala, kabineta. Tu je i rad u kombinovanim odjeljenjima, inkluzivni rad, nedostatak vremena za rad sa nadarenim učenicima... Nastavnici su svjesni metodičkih izazova sa kojima se svakodnevno susreću, ali i iskazuju spremnost da konstantno rade kako bi što adekvatnije odgovorili na njih. Procenat pohađanja redovnih i drugih seminara i stručnih usavršavanja govori tome u prilog, 97,5% njih je kazalo da učestvuje u ovom vidu edukacije. Ipak, mnogi ispitanici su kazali da im, ipak nedostaju određene kompetencije kako bi rad sa učenicima bio još više uspješniji te da bi voljeli biti osnaženi njima. U ovom smislu, nastavnici su najviše navodili želju za usavršavanjem na polju informacionih tehnologija, ali i metodičke kompetencije, kreiranje interaktivnih nastavnih sredstava, rad sa djecom sa posebnim potrebama. Ohrabruje i stepen podrške koju nastavnici dobijaju od menadžmenta škole te Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Imajući u vidu ovu podršku, mnoge poteškoće koje su ispitanici nastavnici navodili mogu se riješiti.

Šablonizam i rutina metodički su izazovi u nastavi islamske vjeronauke. Nastavnici islamske vjeronauke moraju imati izgrađene ljudske kvalitete. Neophodan je stalan rad na metodičkim kompetencijama, kao i za različite strategije nastave. Jedan od zaključaka koji možemo izvući jeste i težnja nastavnika islamske vjeronauke za stalnim stručnim usavršavanjem i nadogradnjom znanja koje će pomoći pri realizaciji nastave. Stoga se preporučuju usavršavanja na kojima će se tretirati pitanja od značaja za sami nastavni proces i misiju nastavnika u cjelini.

LITERATURA

1. Alibašić, A. (2009). Vjersko obrazovanje u javnim školama u Bosni i Hercegovini: Ka modelu koji podržava suživot i uzajamno razumijevanje. *Religija i školovanje u otvorenom društvu: Preispitivanje modela religijskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini*, 11-34.
2. Bežirović, S. (2013). Mogućnost razvoja interkulturalnog odgoja putem nastave vjeronauke. *Časopis za odgoj i obrazovanje Novi Muallim*, (53), 65-73.
3. Beus, M. (2016). Prosvjetna politika u službi ideološkoga pre/odgoja u Hercegovini (1945.-1952.). *Hercegovina: Časopis za kulturno i povijesno nasljeđe*, (2), 249-285.
4. Beus, T. (2001). Korelacija školskog vjeronauka i drugih predmeta. *Kateheza: časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral*, 23 (1), 104-114.
5. Beus, T. (2002). Korelacija školskog vjeronauka i drugih predmeta u radu sa Biblijom. *Kateheza: časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral*, 24 (1), 45-50.
6. Bilčević, M. (2017). Nastavne metode u mektebskoj nastavi i nastavi vjeronauke. *IIN Preporod*. URL: <https://www.preporod.com/index.php/duhovnost/tradicija/item/6248-nastavne-metode-u-mektebskoj-nastavi-i-nastavi-vjeronauke>.
7. Bognar, B. (2015). Čovjek i odgoj. *Metodički ogledi*, (22), 9-37.
8. Bratanić, M. (1993). *Mikropedagogija*. Zagreb: Školska knjiga.
9. Cohen, L., Lawrence M., Keith, M. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jasrebarsko: Naklada Slap.
10. Čorak, M. (2013). *Usporedba tradicionalne i suvremene nastave povijesti s posebnim osvrtom na suvremene nastavne metode*. Diplomski rad. Osijek: Filozofski fakultet.
11. Ćatić, R. (2003). *Osnovi didaktike*. Zenica: Pedagoški fakultet Zenica.
12. Ćatić, R., Pehlić, I. (2004). *Metodika nastave islamske vjeronauke*. Zenica: Islamska pedagoška akademija u Zenici.
13. Ćurić, H. (1983). *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine.*, Sarajevo: Veselin Masleša.
14. Delić, O. (1986). *Sto godina Narodne osnovne škole u Gračanici*. Gračanica: Samoupravna interesna zajednica osnovnog obrazovanja i vaspitanja Gračanica.
15. Duranović, E. (2009). Islamska vjeronauka u osnovnim i srednjim školama na području kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Bugojnu između dva rata. *Časopis za odgoj i obrazovanje Novi Muallim*, (40), 119-124.

16. Fetić, E. (2013). Korelacija islamske vjeronauke sa drugim školskim predmetima. *Časopis za odgoj i obrazovanje Novi Muallim*, (56), 88-93.
17. Halilović, N. (2019). Razvojni put nastavnih programa islamske vjeronauke od 1990. do 2020. *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, (9-10), 759-776.
18. Halmi, A. (2005). *Strategije kvalitativnih istraživanja u primjenjenim društvenim znanostima*. Jasrebarsko: Naklada Slap.
19. Idrizović, M., Jesenković, A., Knor, V. (1990). *Rječnik stranih riječi*, Sarajevo: Drugari.
20. Jelavić, F. (2003). Nastavna metoda u obrazovno-odgojnom procesu. *Kateheza: časopis za vjeronauku u školi, katehezu i pastoral*, 25 (4), 277-287.
21. Karaga-Muslija, S. (2018). *Analiza nastavnog plana i programa islamske vjeronauke u srednjoj školi*. Magistarski rad. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
22. Kyriacou, C. (2005). Ocjenjivanje učeničkog napretka. U: *Metodika nastave islamske vjeronauke* (337-355). (Ur. M. Zimić-Gljića), Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
23. Malcolm, N. (2011). *Bosna – kratka povijest*. Sarajevo: Buybook.
24. Miljević, M. (2007). *Metodologija naučnog rada*. Pale: Filozofski fakultet.
25. Mužić, V. (1979). *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Sarajevo: Svjetlost.
26. Mužić, V. (2004). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: EDUCA.
27. Nastavni plan i program islamske vjeronauke za prvi razred osnovne škole.
28. Nastavni plan i program islamske vjeronauke za drugi razred osnovne škole.
29. Nastavni plan i program islamske vjeronauke za treći razred osnovne škole.
30. Nastavni plan i program islamske vjeronauke za četvrti razred osnovne škole.
31. Nastavni plan i program islamske vjeronauke za peti razred osnovne škole.
32. Nastavni plan i program islamske vjeronauke za šesti razred osnovne škole.
33. Nastavni plan i program islamske vjeronauke za sedmi razred osnovne škole.
34. Nastavni plan i program islamske vjeronauke za osmi razred osnovne škole.
35. Nastavni plan i program islamske vjeronauke za deveti razred osnovne škole.
36. Nastavni plan i program islamske vjeronauke za srednje škole.
37. Okvirni nastavni plan i program islamske vjeronauke za osnovne škole.
38. Poljak, V. (1991). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
39. Pranjić, M. (1997). *Metodika vjeronaučne nastave: teorijske osnove i praktični modeli*. Zagreb: Katehetski salezijanski centar.
40. Pranjić, M. (2011). Nastavna metodika – teorijske osnove. *Kroatologija*, 2 (2), 123-139.

41. Simić, K. (2015). *Osnove metodike nastave*. Brčko: Evropski univerzitet Brčko Distrikta.
42. Slatina, M. (1998). *Nastavni metod – Prilog pedagoškoj moći suđenja*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
43. Službene novine BiH, br. 18/03.
44. Službene novine BiH, br. 5/04.
45. Stevanović, M. (1998). *Didaktika*. Tuzla: R & S.
46. Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek*. Banja Luka: TT-Centar.
47. Tomić, R., Osmić, I. (2006). *Didaktika*. Tuzla: Denfas.
48. Velagić, A. (2019). *Obrazovanje u Bosanskom ejaletu s posebnim osvrtom na područje Hercegovine*. Okrugli sto „Konjičke medrese i muderrisi. URL: <https://www.medzlis-konjic.com/index.php/en/knjige-i-tekstovi/odabrani-tekstovi/tekstovi-vezani-za-konjic/5053-obrazovanje-u-bosanskom-ejaletu-s-posebnim-osvrtom-na-podrucje-hercegovine?fbclid=IwAR1nDgdRkQex-sureaf42OzUj-e9F8ZW5UnomFyOmQ946agkpR1rc0Xe79E> (2020-6-10).
49. Vujević, M. (2006). *Uvođenje u zdravstveni rad u području društvenih znanosti*. Zagreb: Školska knjiga.
50. Zitouni-Perenda, M. (2013). Odgojno-obrazovne strategije rada u vjeronaučnoj nastavi. *Časopis za odgoj i obrazovanje Novi Muallim*, (56), 101-108 .

Internet izvori:

1. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. URL: www.fmon.gov.ba (2020-6-15)
2. Islamske informativne novine Preporod. URL: www.preporod.com (2020-7-18)
3. Katolička tiskovna agencija Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine. URL: www.ktabkbih.net/files (2020-7-12)

PRILOZI

Prilog 1. Anketni upitnik za učenike

Draga učenice, dragi učenice,

pred tobom se nalazi anketni upitnik o nastavi islamske vjeronauke. Učešće u anketnom upitniku je na dobrovoljnoj osnovi. Odgovori će biti korišteni isključivo u istraživačke svrhe, s ciljem unapređenja odgojno-obrazovne prakse. Molim te da na pitanja odgovoriš iskreno i da ne preskočiš niti jedno od njih. Anketni upitnik je anonimn te nije potrebno upisivati ime i prezime niti naziv škole koju pohađaš.

Opći podaci

Škola: osnovna škola   srednja škola

Razred koji pohađaš: _____

Spol: M   Ž

1. Da li nastavu islamske vjeronauke pohađaš od prvog razreda osnovne škole?
DA   NE
2. Da li pohađaš ili si pohađao/la mekteb?
DA   NE
3. Koju zaključnu ocjenu si imao na kraju ove školske godine iz predmeta Islamska vjeronauka?
  - nedovoljan (1)
  - dovoljan (2)
  - dobar (3)
  - vrlo dobar (4)
  - odličan (5)
4. Koliko različitih nastavnika ti je predavalo islamsku vjeronauku u toku školovanja?
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5 i više
5. Da li je nastava islamske vjeronauke doprinijela da budeš bolja osoba?

DA NE

6. Da li si o vjeronaučnim sadržajima mogao/mogla naučiti i u vannastavnim aktivnostima?

DA NE

7. Da li su u tvojoj školi postojale sekcije kao što su: hor ilahija, arapskog pisma?

DA NE

8. Da li si pohađao sekciju koju je vodio nastavnik islamske vjeronauke?

DA NE

Sada te molim da pažljivo pročitaš svaku tvrdnju/rečenicu i da zaokružiš samo jedan broj tj. izraziš svoje mišljenje o tome na sljedeći način:

- Broj 1 ako se u potpunosti ne slažeš s tvrdnjom,
- Broj 2 ako se ne slažeš s tvrdnjom,
- Broj 3 ako se slažeš s tvrdnjom,
- Broj 4 ako se u potpunosti slažeš s tvrdnjom

<i>TVRDNJE</i>	<i>U potpunosti se ne slažem</i>	<i>Ne slažem se</i>	<i>Slažem se</i>	<i>U potpunosti se slažem</i>
Na časovima islamske vjeronauke učio/učila sam samo teoriju.	1	2	3	4
Nastavni sadržaji iz islamske vjeronauke mi pomažu u svakodnevnom životu.	1	2	3	4
Nastavni sadržaji iz islamske vjeronauke mi pomažu u prevladavanju životnih problema.	1	2	3	4
Nastavni sadržaji iz islamske vjeronauke mi pomažu da budem bolja osoba.	1	2	3	4
Nastavnik islamske vjeronauke zna objasniti sadržaj tako da ga razumijem.	1	2	3	4
Časovi islamske vjeronauke su bili monotoni.	1	2	3	4
Na časovima islamske vjeronauke imao/la sam priliku aktivno učestvovati.	1	2	3	4
Na časovima islamske vjeronauke samostalno sam radio/la zadatke.	1	2	3	4

Na časovima islamske vjeronauke nastavnik je koristio računar, projektor, radio, TV...	1	2	3	4
Na časovima islamske vjeronauke imao/la sam priliku da crtam.	1	2	3	4
Na časovima islamske vjeronauke radio/la sam u grupama.	1	2	3	4
Na časovima islamske vjeronauke radio/la sam u parovima (dva učenika)	1	2	3	4
Nastavnik islamske vjeronauke svojim primjerom pokazuje kako se i mi trebamo ponašati.	1	2	3	4
Smatram da je nastavnik islamske vjeronauke davao bolje ocjene nego što zaslužujemo.	1	2	3	4
Smatram da se na islamskoj vjeronauci treba ocjenjivati i ponašanje, a ne samo znanje.	1	2	3	4
Na časovima islamske vjeronauke sam naučio/la kako se ispravno odnositi prema okolini.	1	2	3	4
Na časovima islamske vjeronauke sam naučio/la o historiji svoje zemlje.	1	2	3	4
Na časovima islamske vjeronauke sam učio/la o bosanskohercegovačkoj književnosti.	1	2	3	4
Na časovima islamske vjeronauke sam naučio/la da ne treba praviti razliku prema ljudima bez obzira na vjeru i naciju.	1	2	3	4
Nastava islamske vjeronauke je održavana u učionici.	1	2	3	4
Nastavnik islamske vjeronauke nas je vodio u posjetu vjerskim institucijama.	1	2	3	4

Postoji li nešto što bi promjenio/la u nastavi islamske vjeronauke kako bi iskustvo učenja bilo bolje?

Prilog 2. Anketni upitnik za nastavnike

Poštovani,

pred Vama se nalazi anketni upitnik o metodičkim izazovima u nastavi islamske vjeronauke. Učešće u anketnom upitniku je na dobrovoljnoj osnovi. Odgovori će biti korišteni isključivo u istraživačke svrhe, s ciljem unapređenja odgojno-obrazovne prakse. Molim Vas da na pitanja odgovorite iskreno i da ne preskočite niti jedno od njih. Anketni upitnik je anonimn te nije potrebno upisivati ime i prezime.

Spol: M   Ž

Grad:

Godine staža:

Nivo obrazovanja u kojem radite: osnovna škola   srednja škola

Da li u Vašoj školi postoje sekcije kao što su hor ilahija, arapskog pisma i sl.?

DA   NE

Da li vodite sekciju i koju?

DA _____ NE

Sada Vas molim da pažljivo pročitate svaku tvrdnju/rečenicu i da zaokružite samo jedan broj tj. izrazite svoje slaganje s tvrdnjom na sljedeći način:

- Broj 1 ako se u potpunosti ne slažete s tvrdnjom,
- Broj 2 ako se ne slažete s tvrdnjom,
- Broj 3 ako se slažete s tvrdnjom,
- Broj 4 ako se u potpunosti slažete s tvrdnjom

<i>TVRDNJE</i>	<i>U potpunosti se ne slažem</i>	<i>Ne slažem se</i>	<i>Slažem se</i>	<i>U potpunosti se slažem</i>
Na časovima islamske vjeronauke realiziram samo teoriju.	1	2	3	4

Na časovima adekvatno i redovno primjenjujem didaktičke principe.	1	2	3	4
Na mojim časovima učenici imaju priliku aktivno učestvovati.	1	2	3	4
Moji časovi su zanimljivi i interaktivni.	1	2	3	4
Na časovima koristim računar, projektor, radio, TV...	1	2	3	4
Na časovima preferiram frontalni oblik rada.	1	2	3	4
Na mojim časovima učenici rade u grupama.	1	2	3	4
Na mojim časovima učenici rade u parovima.	1	2	3	4
Dajem bolje ocjene nego što učenici zaslužuju.	1	2	3	4
Na časovima ocjenjujem i ponašanje, a ne samo znanje.	1	2	3	4
Za neznanje iz mog predmeta učenik dobije jedinicu.	1	2	3	4
Učenike podučavam kako se ispravno odnositi prema okolini.	1	2	3	4
Učenike podučavam o historiji njihove zemlje.	1	2	3	4
Učenike podučavam o bosanskohercegovačkoj književnosti kad za to imam priliku.	1	2	3	4
Učenike podučavam da ne treba praviti razliku prema ljudima u odnosu na vjeru i naciju.	1	2	3	4
Nastavu islamske vjeronauke uvijek održavam u učionici	1	2	3	4
Učenike sam vodio/la u posjetu vjerskim institucijama.	1	2	3	4
Disciplina učenika je najveći problem s kojim se suočavam u radu.	1	2	3	4
Primjećujem da učenici moj predmet doživljavaju lakšim od drugih i koriste ga kako bi popravili ukupni prosjek.	1	2	3	4
U menadžmentu škole imam istinsku i iskrenu podršku.	1	2	3	4
Za svoj rad imam adekvatnu podršku Islamske zajednice u BiH	1	2	3	4
Broj časova islamske vjeronauke je dovoljan za postizanje ciljeva i zadataka islamske vjeronauke.	1	2	3	4
Nastavni plan i program odgovara izazovu vremena kojeg živimo.	1	2	3	4

Nastavni plan i program daje smjernice kako metodički odgovoriti na izazove u nastavi islamske vjeronauke.	1	2	3	4
Ulažem u sebe kroz pohađanje stručnih programa i seminara.	1	2	3	4

Koji su to najčešći (metodički) izazovi sa kojima se suočavate?

Koliko na Vaš uspjeh/neuspjeh u nastavi utiče položaj prosvjetnih radnika i obrazovanja općenito u društvu?

Koje su to specifičnosti u realizaciji nastave islamske vjeronauke u odnosu na druge predmete?

Prema Vašem mišljenju možete li/uspjevate li odgovoriti na sve metodičke izazove u nastavi islamske vjeronauke?

Na kojim programima stručnog usavršavanja i seminarima ste prisustvovali u posljednje dvije godine?

Promišljajući o svojim ukupnim nastavnim kompetencijama, za koju biste kompetenciju voljeli biti dodatno osnaženi? Koja su to znanja, vještine, sposobnosti?

PROTOKOL INTERVJUA

1. Koliko je puta, od ponovnog uvođenja islamske vjeronauke u škole izmjenjen nastavni plan i program?

---
2. Jesu li promjene koje su rađene u nastavnim planovima i programima tehničke ili suštinske prirode? Sadrže li kvalitativne i suštinske promjene kao odgovor na specifičnost nastave i metodičke izazove?

---
3. U čemu se ogleda posljednja izmjena nastavnog plana i programa?

---
4. U kojem pravcu će ići naredne izmjene nastavnog plana i programa? Kakve su tendencije? Šta su očekivanja i zahtjevi nastave koja treba pripremiti djecu za život u neizvjesnoj budućnosti?

---
5. Nadležni ste za rad nastavnika islamske vjeronauke na području cijele Bosne i Hercegovine. Šta sve jeste u Vašoj nadležnosti? S obzirom na drugačije državno uređenje kada su u pitanju obrazovanje i drugi predmeti koji su isključiva nadležnost entiteta odnosno kantona, koliko je to prednost?

---
6. Koji su to metodički izazovi u nastavi islamske vjeronauke?

---
7. Da li su nastavnici i profesori odgovorili na te izazove?

-
-
8. Koje su to kompetencije koje smatrate da nastavnici islamske vjeronauke trebaju stalno unapređivati?
-
-